

მიხეილ ბახტაძე

არაგვის ერისთავთა ქრონოლოგია

(XVI-XVIII საუკუნეები)

გამომცემლობა არტანუჯი
თბილისი 2005

რედაქტორი პროფესორი თედო ღუნდუა

ერისთავობის ინსტიტუტი ერთ-ერთი უძველესია საქართველოში. ერისთავი ადმინისტრაციული ერთეულის — საერისთავოს მმართველი იყო. ის საერისთავოდან გამომავალ ჯარს სარდლობდა. გარდა ამისა გააჩნდა აღმასრულებელი, სასამართლო და ფისკალური ფუნქციებიც. ერისთავს თავისი ხელქვეითი მოხელეებიც ჰყავდა: ნაცვალი, მწიგნობართუხუცესი, მოლარეთუხუცესი, ხევისთავი, ციხისთავი, ასისტავი და სხვ.

ერისთავებს, როგორც ადგილობრივ მმართველებს დიდი ადგილი ეჭირათ სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის სისტემაში. ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე, ერისთავები უდიდეს როლს თამაშობდნენ ქვეყნის ცხოვრებაში. მათი მონაწილეობის გარეშე ვერ გადაწყდებოდა ვერც ერთი მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი საკითხი.

ერისთავობის ინსტიტუტმა განვითარების ორი, თითქმის ერთნაირი ეტაპი გაიარა. ძვ. წ. აღ-ის III საუკუნეში ფარნავაზმა შექმნა ადგილობრივი მმართველობის სისტემა — ერისთავობის ინსტიტუტი. ერისთავი იყო ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულის — საერისთავოს მმართველი, რომლის გადაყენებაც მეფეს იურიდიულად ყოველთვის შეეძლო. მაგრამ, თავიდანვე „ერისთავში ორი საწყისი იყო: მთავარი და მოსაკარგავე. ცენტრალური ხელისუფლების ცდა ის იყო, რომ ერისთავი მოხელე მოსაკარგავე ყოფილიყო ... მთავართა ტენდენცია კი ამის საწინააღმდეგო იყო“. ბრძოლა სამეფო ხელისუფლებასა და ერისთავებს შორის ხანგრძლივი იყო და VI საუკუნის 30-იანი წლების ბოლოს ერისთავთა გამარჯვებით დამთავრდა (ცხადია უცხო ძალის დახმარებით), მეფობა გაუქმდა,

ერისთავები კი „გამთავრდნენ“, ანუ საერისთავოები მათ მემკვიდრეობით სამფლობელოებად იქცნენ. ფაქტობრივად მამულის სტატუსი მიიღეს.

ერისთავობის, როგორც ადგილობრივ მმართველთა ინსტიტუტის აღდგენა VIII საუკუნის ბოლოს მოხდა აფხაზთა სამეფოში, ლეონ II-ის მიერ. მთელი საქართველოს მასშტაბით კი ეს ხდება ბაგრატ III-ის დროს. XIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან, სამეფო ხელისუფლების დასუსტების პარალელურად, სულ უფრო ძლიერდება ერისთავთა „გამთავრების“ ტენდენცია. XV საუკუნის ბოლოს ერისთავობის ინსტიტუტი, როგორც ადგილობრივი მმართველობის სისტემა, არსებობას წყვეტს. XVI-XVIII საუკუნეებში არსებული არაგვის, ქსნისა და რაჭის საერისთავოები, უკვე სათავადოებს წარმოადგენენ.

არაგვის საერისთავო შეიქმნა XIII საუკუნის მეორე ნახევარში. მოყოლებული ამ დროიდან, ვიდრე XV საუკუნის ბოლომდე არაგვის ერისთავები იყვნენ შაბურისძეები: ნუგზარი (XIII ს-ის მეორე ნახევარი); შაბური (XIII ს-ის ბოლო); ჭუჭიაი შაბურისძე (XIV ს-ის პირველი ნახევარი); ვარამ შაბურისძე (XIV ს-ის შუა ხანები); ვახტანგ შაბურისძე (XIV ს-ის მეორე ნახევარი); მიქაი შაბურისძე (XV ს-ის ბოლო); სურამელ შაბურისძე (XV ს-ის დასაწყისი); ნუგზარ შაბურისძე (XV ს-ის პირველი ნახევარი); ვამიყ შაბურისძე (XV ს-ის მეორე ნახევარი). შაბურისძეები ერისთავთერისთავის საპატიო ტიტულს ატარებდნენ. წყაროებით ცნობილი უკანასკნელი შაბურისძე არის ვამიყი, რომელიც მოღვაწეობდა XV საუკუნის მეორე ნახევარში (ის მოიხსენიება 1466 წლის წარწერაში). ამის შემდეგ შაბურისძეები როგორც ჩანს კარგავენ ერისთავობას და ჩნდება არაგვის ერისთავთა ახალი საგვარეულო. თუ რატომ დაკარგეს მათ ერისთავობა უცნობია, წყაროები ამის შესახებ არავითარ ცნობებს არ შეიცავენ (6;203).

ჩვენი მიზანია განვიხილოთ არაგვის ერისთავთა გენეალოგია და დავადგინოთ მათი მოღვაწეობის ქრონოლოგია XVI-XVIII საუკუნეებში. ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს არაგვის საერისთა-

ვოს პოლიტიკური ისტორიის შესწავლა. თუმცა ცალკეულ ერის-
თავთა მოღვაწეობის პერიოდის განსაზღვრის დროს იძულებუ-
ლი ვიქნებით, განვიხილოთ არაგვის საერისთავოს პოლიტიკური
ისტორიის ზოგიერთი საკითხი.

XVI-XVIII საუკუნეების არაგვის ერისთავების შესახებ ცნო-
ბებს გვანდთან ქართველი ისტორიკოსები: ფარსადან გორგი-
ჯანიძე, სეხნია ჩხეიძე, ვახუშტი ბატონიშვილი, პაპუნა ორბე-
ლიანი, ომან ხერხეულიძე და „პარიზის ქრონიკის“ უცნობი ავ-
ტორი. საინტერესო ცნობებია დაცული არაგვის ერისთავთა
შესახებ ქართულ ისტორიულ საბუთებში. ცალკეული არაგვის
ერისთავების შესახებ ცნობები შემონახულია უცხოურ წყაროებ-
შიც.

XVI-XVIII საუკუნეებში მოღვაწე ცალკეული არაგვის ერისთა-
ვების (განსაკუთრებით ეს ეხება ზურაბსა და ზაალს) შესახებ,
არა ერთ ქართველ ისტორიკოსს აქვს გამოთქმული თავისი
მოსაზრებები, მაგრამ კონკრეტულად არაგვის ერისთავთა გე-
ნეალოგიისა და მათი მოღვაწეობის ქრონოლოგიის დადგენა
სცადეს: მ. ბროსემ, პ. იოსელიანმა, თ. ჟორდანიამ და დ.
გვრიტიშვილმა.

არაგვის ერისთავთა ახალი საგვარეულო ასპარეზზე გამო-
დის XVI საუკუნის მეორე ნახევარში და მისი პირველი წარმო-
მადგენელია ნუგზარი. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, „ნუგ-
ზარ იყო ერისთავი არაგვისა, რამეთუ პაპა მისი იყო აზნაური
ვანათელი და პირველსა მეფობასა სვიმონისასა უკუდგა ვანა-
თის ციხის მპყრობელი და მან ბრძანებითა მეფისათა და შეტ-
ყუევებითა აღიღო ციხე იგი და მეფემან მიანიჭა მუნ მამულნი,
ხოლო ოდეს შეიპყრეს ყიზილბაშთა მეფე სვიმონ, ამანვე
მოიმწო კსნის ერისთავი, დაესხა და მოსწყვიდნა თექეთურ-
მანიძენი და ჭარმეული და დაიპყრა ბაზალეთი. მოკუდა იგი და
ხარჭისა ნაშობმან ძემან მისმან მოსრნა ძმანი თვისნი ყოველნი
და ესე ნუგზარ ძმისწული ამისი წარიტაცეს ყრმა. შემდგომად
აღზრდისა მოიბირნა ნუგზარ კაცნი და მოკლეს იგი. და დაიპყრა
ნუგზარ ბაზალეთი, მერმე დაიმორჩილა მთიულეთი. ხოლო

მოვიდა რა სვიმონ, მისცა პაპასავე ნუგზარისასა მსახურებისათვის მისისა და იყვნენ ამ ჟამამდე ერისთავად“ (4;424). ვახუშტის თანახმად, 1556-1569 წლებს შუა ნუგზარის ბაბუამ აილოვანათის ციხე და მეფემ მას ის მამულობით უბოძა. 1569 წლის შემდეგ, მანვე დაიხმარა ქსნის ერისთავები და დაიკავა არაგვის ხეობა. ამასთანავე დაამარცხა თექთურმანისძეები და ჭარმაულები. მისი გარდაცვალების შემდეგ მის მემკვიდრეებს შორის დაიწყო ბრძოლა და საბოლოოდ ყველაფერი მისი შვილიშვილის ნუგზარის გამარჯვებით დამთავრდა. 1578 წელს, ირანიდან დაბრუნებულმა სვიმონ მეფემ ნუგზარს ერისთავობა უბოძა.

საინტერესო ცნობაა დაცული ერთ საბუთში, რომელიც დ. გვრიტიშვილის აზრით, 1799 წელს იოანე ბატონიშვილის მიერ დანერგილი ნარკვევის ასლი არის. ამ საბუთში წერია, რომ „ესე არაგვის ერისთავნი არიან კავკასიის მთით მოსრულნი ოსნი კარგის გვარისანი, სიდამონისძენი. ამათნი წინაპარნი მოსახლეობდენ ვანათსა ადგილსა შინა. ამათ პირველათ მიუბოძა მეფემან კონსტანტინემ გიორგის ძემან აზნაურობაჲ და განანესნა მოხელედ სიდამონ ნოდებული არაგვსა ზედა. ოდეს მოვიდა მუსა თურქი საქართველოსა ზედა დიდისა მხედრობითა, მაშინ ბრძო მეფემან კონსტანტინემ თურქთა მათ და ბრძოლასა ამას შინა მოიკლა მეფე თურქთაგან და იძლივნენ ქართველნი და იქმნა აღრეულობა ურთიერთისა შორის ქართველთაგან წელსა ქრისტეს აქეთ 1407. ამ მიზეზითა სიდამონმან შემოიყარნა მხედრობანი ოსთანი და სახლის კაცნი თვისნი და მოსწყვიტნა ბაზალიძენი თავადნი, მოსახლენი ვაკესა შინა არაგვისასა რომლის გამოც დღესაც ეწოდების მუნ ტბასა ბაზალეთისა ტბაჲ, სახელისა გამო მათისა“. შემდეგ აღნიშნულია, რომ ნუგზარმა „დანარჩენი მუნ ბაზლისძენი ასწყვიტნა, მდაბალნი ბაზლისძენი რომელნიმე განივლტნენ ქართლსა და რომელნიმე კახეთსა და შეიქმნენ დამდაბლებულნი“ (8;86). ამ ცნობაში რამდენიმე უზუსტობაა. კონსტანტინე I, რომელზეც საუბარია ამ საბუთში იყო გიორგი VII-ის ძმა და ძე ბაგრატ V-ის. ის მართლაც დაიღუპა თურქმანებთან ბრძოლაში, მაგრამ არა 1407

არამედ 1412 წელს. 1407 წელს თურქმანების წინააღმდეგ ბრძოლის დროს მოიკლა გიორგი VII. წყაროები არ იცნობენ ბაზალისძეებს და ცხადია არც მათი მფლობელობაა დადასტურებული არაგვის ხეობაში. ჩვენს მიერ მოტანილი დოკუმენტის თანახმად სიღამონი არაგვის ხეობაში მოხელედ დანიშნა მეფე კონსტანტინემ. ეს შეუძლებელია, რადგან XIII საუკუნის ბოლოდან მოყოლებული, ვიდრე 1466 წლამდე მაინც (ამ წელს არაგვის ერისთავად ჯერ კიდევ ვამიყ შაბურისძე ჩანს) არაგვის ერისთავები შაბურისძეები არიან (6;203). აღსანიშნავია ერთი მომენტი, რომელიც ეხმიანება ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობას — აქაც საუბარია არაგვის ხეობის ძალით დაკავებაზე და ძველი მფლობელების ამოწყვეტაზე.

ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ, არაგვის ერისთავთა საგვარეულოს წარმომადგენელი — ბეჟან ერისთავი შეეცადა რუსეთის დახმარებით აღედგინა ერეკლე II-ის მიერ გაუქმებული საერისთავო. ამასთან დაკავშირებით, ერეკლე II-ის ძე ვახტანგ ბატონიშვილი, რომელიც 1803 წლამდე განაგებდა არაგვის საერისთავოს, 1801 წელს წერდა კნორინგს — „ეს ხსენებული არაგვი ყოფილ არს ნიადაგ ბაგრატოვანთა მეფეთა სახლისა და გუარსი ხსენებულისა ამის ბეჟანისა გამოსულ არს რომლისამე ოსეთიდან, დღესაც არიან ამისნი გვარნი ოსნი სიღამონნი და მიუღეს მას პატივი კეთილშობილებისა, ესე იგი აზნაურობისა და თუ ვისგან და ვითარ არა ვუწყი და ესახლნენ ესენი ქართლს, სოფელსა შინა ვანათსა, ანუ მახლობელ მისსა და შემდგომად განყოფისა სამეფოთასა უბედურობითა საქართველოსათა დროსა სპარსეთის განძლიერებისასა და ფრიად დაჩაგრულებასა ქართლისა და კახეთისა მეფეთასა, ჰპოვა ამათგანმანცა ვინმე მსგავსად სხუათა ვიეთთამე კეთილშობილთა, ავაზაკებრი ძალი და მოქმედება და დაიპყრა ხსენებული სოფელი ვანათი და გარეშნი მისნი და შემდგომად მისსა ჰპოვა მრავალნი სხვანიცა თანახმანი თვისისა ავაზაკებისანი და ეკირთებოდა და ბრძოდა ქუეყანასა ამას არაგვსა და დაიპყრა ამით, გარნა არა სრულიად და შემდგომად რაოდენთამე ხანთა მსგავსად ზემოხსენებულითა მოქმედებითა დაიპყ-

რო სრულიად“ (28;266). ვახტანგ ბატონიშვილიც, იოანე ბატონიშვილის მსგავსად, აღნიშნავს, რომ არაგვის ერისთავთა წინაპრები ოსეთიდან იყვნენ და თავდაპირველად სოფელ ვანათში დამკვიდრდნენ. თუ ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად არაგვის ერისთავთა წინაპრებს ვანათის ციხე სვიმონ მეფემ გადასცა, ვახტანგ ბატონიშვილი აღნიშნავს, რომ არაგვის ერისთავთა წინაპრებმა ვანათი „ავაზაკებრი ძალით და მოქმედებით“ დაიკავეს.

არსებობს კიდევ ერთი ცნობა არაგვის ერისთავებთან დაკავშირებით — „Арагвские эриставы родом Сидамоновы, пользуясь неблагоприятным отечеству обстоятельствами и слобостью современных царей Грузинских, стали присвоивать себе право владения или помещика над Арагвцами. Народ и по местоположению и по образу жизни склонный к свободе и не терпящий рабства, взволновался и истребил весь их род. Стех пор для отвращения подобных изменъ со стороны эриставов, званис се уничтожено по арагвскому округу и он обращен в удельное владение детям царя Ираклия, которое в 1803 году поступило в казенное ведомство“ (29;348). ეს ცნობა ახალს არაფერს შეიცავს არაგვის ერისთავთა წარმოშობის შესახებ. საინტერესოა იმ მხრივ, რომ კიდევ ერთხელ დასტურდება — 1803 წლამდე არაგვის საერისთავოს განაგებდნენ ერეკლე II-ის ძეები.

ცნობა, ნუგზარ ერისთავის წინაპრების შესახებ, დაცულია ბერი ეგნატაშვილის რედაქციით შექმნილ „ახალ ქართლის ცხოვრებაშიც“. „ხოლო ესე ნუგზარ არაგვის ერისთავის მამა-პაპათა ამოსწყუიტეს პატრონი ხევისა თექთურმანისძე და დაიჭირეს ხევი და მიერიტგან მისცა მეფემან რომელთამე ხადა, რომელთამე მთიულეთი და რომელთამე დუშეთი და ანანური და იქმნეს ხევისა მის ერისთავად“ (20;390). ამ ინფორმაციას ბევრი რამ აქვს საერთო ვახუშტი ბატონიშვილისეულ ცნობასთან. აქაც საუბარია არაგვის ძველი მფლობელების გვარის ამოწყვეტაზე და არაგვის ხეობის ძალით დაკავებაზე. დასახელებულია ძველი მფლობელების გვარიც — თექთურმანისძე.

თუმცა არ არის მოხსენიებული ჭარმაულთა გვარი, რომელიც, ვახუშტი ბაგრატიონის თანახმად, ასევე ამოწყვიტეს ნუგზარის წინაპრებმა. ასევე არ არის დაზუსტებული თუ რომელმა მეფემ მისცა მათ ერისთავობა.

თავის დროზე პლატონ იოსელიანი წერდა, რომ შაბურისძეების მერე ერისთავობა გადავიდა თურმანიძეებისა და ჭარმაულების ხელში — „Звание эристава, потерянное в этом древнем правительствовавшем роде при царе Александре I (1415-1443), перешло, с правом наследственного управления, к двум родам именитым: Турманидзе и Чармеули, устроивавшим дела горной Грузии после плачевных лет нашествия на нее Тимура“ (8;90). დ. გვრიტიშვილმა სამართლიანად მიუთითა, რომ ალექსანდრე I-ის (1412-1442) დროს თექთურმანისძეები და ჭარმაულები ვერ გახდებოდნენ არაგვის ერისთავები (8;91).

დ. გვრიტიშვილის მოსაზრებით, „XVI საუკუნიდან, სარგებლობენ რა საშინაო და საგარეო პირობების გართულებით, პატარა ლიახვის ხეობაში მცხოვრები აზნაურები, შესაძლებელია სიდამონისძენი, მოიშველიებენ ოსებს და ქსნის ერისთავებს, იმორჩილებენ ხევის ერისთავებს — თექთურმანისძეებს, აქ ისინი „გაერისთავდებიან“, ხოლო ამის შემდეგ, თანდათან, არაგვის საერისთავოსაც შეიერთებენ და ამიერიდან ორი საერისთავო ერთ საერისთავოდ — არაგვის საერისთავოდ ხდება“ (8;95).

ჩვენი აზრით, პ. იოსელიანი მართალია ცდება თარიღის განსაზღვრაში, მაგრამ მართალი უნდა იყოს იმაში, რომ შაბურისძეების მერე ერისთავობა გადავიდა თექთურმანისძეებისა და ჭარმაულების ხელში. სწორედ ამის შემდეგ უნდა მომხდარიყო, მანამდე ერთიანი არაგვის საერისთავოს გაყოფა ორ ნაწილად (შაბურისძეების ერისთავობის ჟამს არავითარი ორი საერისთავო არ არსებობდა. ამას ადასტურებს „ძეგლი ერისთავთას“ ცნობა — „მთიურნი არაგვისა ზედაზნით დარიალამდისნი ყოველნი ერთად შეკრებით იყუნეს და უძლოდა მათ ერისთავი მათი სურამელი“. ამკარაა, რომ ზედაზნიდან დარიალამდე არის ერთი საერისთავო) (6;213). ერთ ნაწილში დამკვიდრდნენ თექ-

თურმანისძეები, ხოლო მეორეში კი ჭარმაულები. თუ ვენდობით ბერი ეგნატაშვილს და ალბათ უნდა ვენდოთ, მაშინ გამოდის, რომ თექეთურმანისძეები ყოფილან ხევის პატრონები. ასეთ შემთხვევაში, ჭარმაულებს თავად არაგვის ხეობის მფლობელობა რჩებათ.

რაც შეეხება ნუგზარის წინაპრებს, ოთხივე წყარო გარკვეულწილად სხვადასხვა სახის ინფორმაციას შეიცავს და ავსებს ერთმანეთს. ბერი ეგნატაშვილი არ ასახელებს თუ საიდან მოდიან ნუგზარის წინაპრები, მაგრამ სამაგიეროდ აღნიშნავს, რომ მათ თავდაპირველად დაიკავეს ხევი და ამოწყვიტეს ხევის პატრონები თექეთურმანისძენი. იოანე და ვახტანგ ბატონიშვილების თანახმად, ნუგზარის წინაპრები ოსეთიდან იყვნენ მოსული საქართველოში, მაგრამ ბატონიშვილები არ ასახელებენ თუ ვინ ფლობდა ხევს და არაგვის ხეობას ნუგზარის წინაპრებამდე. ამ წყაროებში არც ის არის აღნიშნული, თუ როდის გახდა ნუგზარი (თუ მისი წინაპარი) ერისთავი. ბერი ეგნატაშვილი არავითარ თარიღს არ იძლევა. ვახტანგ ბატონიშვილის მიხედვით ეს მოხდა საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაშლისა და სპარსეთის (ანუ სეფიანთა ირანის — მ.ბ.) გაძლიერების შემდეგ. საქართველოს დაშლის თარიღად მიღებულია 1490 წელი. სეფიანთა ირანის სახელმწიფოს დამაარსებელმა ისმაილ I-მა შაჰის ტიტული მიიღო 1503 წელს. რაც შეეხება იოანე ბატონიშვილის ცნობას, ჩვენ უკვე განვიხილეთ თუ რა უზუსტობებია დაშვებული მასში.

ყველაზე სრული ინფორმაცია დაცულია ვახუშტი ბატონიშვილთან. ვახუშტიმ იცის თუ ვინ ფლობდა არაგვის საერისთავოს ნუგზარის წინაპრებამდე. რაც მთავარია ვახუშტი ბაგრატიონი ზუსტად მიუთითებს თუ როდის ხდება ნუგზარის ბაბუა ვანათის ციხის პატრონი და როდის იკავენს არაგვის საერისთავოს. ვახუშტი არ წერს, რომ ნუგზარის წინაპრები ოსები იყვნენ და საერთოდ მათ გვარსაც კი არ ასახელებს. ყველა წყარო თანხმდება იმაში, რომ არაგვის საერისთავოს დაკავება, ნუგზარის წინაპრების მიერ, ძალით ხდება.

თუ ჩვენ ვახუშტი ბატონიშვილის ინფორმაციას ავიღებთ საფუძვლად და მას სხვა წყაროებში დაცული ცნობებით შევავსებთ, შესაძლოა მოვლენათა შემდეგი განვითარება წარმოვიდგინოთ — 1556-1569 წლებში სვიმონ მეფეს განუდგა ვანათის ციხის პატრონი. ნუგზარის ბაბუამ, შესაძლოა გვარად სიდამონიძემ, მოახერხა განმდგარი ფეოდალის დამარცხება და ვანათის ციხის აღება (ვახუშტის თანახმად ეს მან „შეტყუევებით“ შესძლო). სვიმონ I-მა მას ვანათი უბოძა. 1569 წელს სვიმონის დატყვევების შემდეგ, ნუგზარის ბაბუამ დაიხმარა ქსნის ერისთავები (შესაძლოა ოსებიც) და დაიკავა ჯერ ხევი, სადაც თექთურმანისძეები იყვნენ მფლობელები, ხოლო შემდეგ არაგვის ხეობაში გადმოვიდა და ქარმაულებიც დაამარცხა. ამ გზით მოახერხა მან მთელი არაგვის საერისთავოს დაპატრონება. მისი გარდაცვალების შემდეგ, მისმა ერთ-ერთმა ძემ, რომელიც „ხარჭისაგან იყო ნაშობი“ ამოწყვეტა თავისივე ძმები (ალბათ, იგულისხმება კანონიერი მემკვიდრეები) და თავად დაეუფლა არაგვის საერისთავოს. ცოტა ხნის შემდეგ, ამოწყვეტილი ძმებიდან ერთ-ერთის შვილმა — ნუგზარმა, მოკლა ძმების მკვლეელი და არაგვის საერისთავოს მმართველი გახდა. 1578 წელს ტყვეობიდან დაბრუნებულმა სვიმონ I-მა, ნუგზარს არაგვის ერისთავობა ოფიციალურად უბოძა. პ. იოსელიანის აზრით, 1578 წელს სვიმონ I-მა ერისთავობა უბოძა არა ნუგზარს, არამედ მის ბაბუას — ვანათელ აზნაურს (29;36). მეცნიერი ამ შემთხვევაში ცდება. 1578 წელს ერისთავობა ებოძა ნუგზარს. ცხადია, რომ მთელი ეს ძმათამკვლელი ბრძოლა, ამ საგვარეულოს შიგნით, მიმდინარეობდა 1569-1578 წლებში. ამდენად, ჩვენი აზრით, ცდება თ. ჟორდანიას როდესაც თვლის, რომ ვანათელი აზნაურის შვილმა, ბაინდურმა, თავისი ძმები ამოხოცა 1560 წელს (16;532).

რაც შეეხება თავად ამ ბაინდურს, მასთან დაკავშირებით არის ერთი მეტად საინტერესო დოკუმენტი. ეს არის 1527 წლის ახლო დროით დათარიღებული დოკუმენტი — „ესე ნიგნი გკადრეთ (მცხეთას) ... და კათალიკოზს ბასილს ჩვენ ერისთავმან ბაინ-

დურ და ჩუენთა ძმათ ზურაბ, გოდერძი, ბარძიმ, გოსტაბ და როსტომ ... მას ჟამსა ოდეს მეფის დავითის ქალი შევირთე“. ბაინდურს, თ. ჟორდანიას თვლიდა იმ ვანათელი აზნაურის შვილად, რომელმაც პირველმა დაიკავა არაგვის საერისთავო. სწორედ ამ ბაინდურის ძედ მიიჩნევდა მკვლევარი ნუგზარ არაგვის ერისთავს (16;533). აუცილებლად გასათვალისწინებელია, რომ ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, ნუგზარი ვერ იქნება იმ ძმის შთამომავალი, რომელმაც ამოხოცა თავისი ნახევარძმები, რადგან ნუგზარი სწორედ მოკლული ძმებიდან ერთ-ერთის შვილია. ამ სიგელში არ არის აღნიშნული თუ რისი ერისთავია ბაინდური. იმის გათვალისწინებით, რომ სახელი ბაინდური (ისევე როგორც სახელები: ზურაბი და ბარძიმი) XVII-XVIII საუკუნეებში გავრცელებული იყო არაგვის ერისთავთა საგვარეულოში, შესაძლოა 1527 წლის ახლო ხანებში შედგენილ სიგელში მოხსენიებული ერისთავი ბაინდური მივიჩნიოთ არაგვის ერისთავად და მოგვიანო საუკუნეებში მოღვაწე ერისთავთა წინაპრად (თუმცა საინტერესოა, რომ ამ საგვარეულოში არ გვხვდება სახელები: გოდერძი, გოსტაბ და როსტომ). თუ ასეთ მოსაზრებას გავიზიარებთ, მაშინ უნდა ვაღიაროთ, რომ ცდება ვახუშტი ბატონიშვილი, რადგან მასთან დაცული ქრონოლოგიის მიხედვით ყველაფერი მოხდა სვიმონ I-ის მეფობის დროს. ვახუშტი ბატონიშვილი არ იყო ის პიროვნება, რომელიც საეჭვო წყაროს ენდობოდა. თუმცა ცხადია ეს არ გამოორიცხავს შეცდომას მისი მხრიდან. თუ ვენდობით 1527 წლის ახლო ხანებში შედგენილ სიგელს, მაშინ უნდა დავუშვათ, რომ ცდება ვახუშტი ბატონიშვილი. მაგრამ არის კი ბაინდური არაგვის ერისთავი? როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ჩვენ პირდაპირი მითითება იმის შესახებ, რომ ბაინდური იყო არაგვის ერისთავი არ გვაქვს.

მართალია საგვარეულოებში ტრადიციულად ერთი და იგივე სახელები მეორდებდა, მაგრამ ამავე დროს ერთი და იგივე სახელები არსებობდა სხვადასხვა საგვარეულოებშიც. თუმცა სახელი „ბაინდური“ ამ მხრივ სპეციფიკური სახელია. ჩვენი აზრით,

შეიძლება რამდენიმე ვარაუდის გამოთქმა: პირველი — ბაინდური არ არის არაგვის ერისთავი და ასეთ შემთხვევაში არანაირი შეუსაბამობა ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობასა და 1527 წლის სიგელს შორის არ არსებობს; მეორე — ბაინდური არაგვის ერისთავია, მაგრამ არ ეკუთვნის იმ საგვარეულოს რომელსაც ნუგზარ ერისთავი ეკუთვნოდა. ასეთ შემთხვევაში ის ან შაბურისძეა (რაც პირადად ჩვენ ნაკლებად სავარაუდოდ მიგვაჩნია) ან თექეთრმანიძე თუ ჭარმაულია; მესამე — ვახუშტი ბატონიშვილი ცდება თავის ქრონოლოგიაში და ნუგზარის წინაპრები ერისთავები გახდნენ XVI საუკუნის დასაწყისში დავით X-ის (1505-1525) დროს.

ჩვენ უფრო იმ მოსაზრებისკენ ვიხრებით, რომ ბაინდური შესაძლოა იყო არაგვის ერისთავი (ამ დროისათვის ქართლის სამეფოში ქსნის საერისთავოც არსებობს, თუმცა ბაინდურის ქსნის ერისთავობა ნაკლებად სარწმუნოა), მაგრამ არ ეკუთვნოდა ნუგზარ ერისთავის საგვარეულოს.

გ. ჯამბურია წერს, რომ „XVI საუკუნეში ვანათელმა აზნაურმა (პატარა ლიახვის ხეობიდან) ქსნის ერისთავთა დახმარებით ამონყვიტა არაგვის ერისთავები და თვითონ დაეპატრონა საერისთავოს. ამიერიდან ერისთავი მათ გვარად იქცა“ (25; 181). როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ნუგზარს ერისთავობა სვიმონ I-მა მიანიჭა 1578 წელს. ტრადიციულად, ერისთავობა იყო თანამდებობა. ერისთავები იყვნენ ადგილობრივი მმართველები, რომლებსაც მეფე ნიშნავდა. XV საუკუნეში, სამეფო ხელისუფლების დასუსტებასთან ერთად, თანდათანობით ხდება ერისთავობის, როგორც ადგილობრივი მმართველობის ინსტიტუტის მოშლა. უკვე XV საუკუნეში გვხვდება შემთხვევები, როდესაც ერისთავი იხმარება, როგორც გვარი და არა როგორც თანამდებობა. სვიმონ I-ის დროს ერისთავობა, როგორც სამოხელეო ინსტიტუტი აღარ არსებობს. ჩვენი აზრით, მეფემ ნუგზარს ერისთავობა უბოძა იმის გათვალისწინებით, რომ ამ მხარის მმართველები ყოველთვის ერისთავის ტიტულს ატარებდნენ.

ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით ნუგზარ არაგვის ერისთავი გარდაიცვალა 1619 წელს. „შემდგომად ბოლნისს ყოფასა შინა მოკულდა ბაგრატ (იგულისხმება ბაგრატ VII, ბაგრატ-ხანი — მ.ბ.) ... კულად ამ წინაჟამებთა მომკუდარ იყო ნუგზარ და დაჯდა ძე მისი ბაადურ ერისთავად. ამას არა მორჩილ ექმნა ძმა თვისი ზურაბ, განაძო იგი და წარვიდა ცოლითა წინაშე შაჰაბაზისა. მან კეთილად შეინყნარა შუამდგომელობით მოურავისათა, რამეთუ იყო აღზრდილი მოურავისა. შემდგომად მისცა ნიჭი ნაჰაბაზ და ერისთაობა და გამოუტევა და დაშთა ცოლი მუნ. მოსრულმან ზურაბ ძალითა ყეენისათა და სვიმონის მწეობითა დაიპყრა ბაზალეთი და განაძო ბაადურ ძმა თვისი და მივიდა საჩინოს ბაადურ. ხოლო ზურაბ მოიმწო სპასპეტი საბარათიანოსი ბარათა ბარათაშვილი და დაუწყო კირთება მთიულ-მოხევეთა და დაიპყრნა იგინი და განძლიერდა ფრიად. ხოლო საჩინოს მყოფსა ცოლსა ბაადურისასა ეტრფიალა საზვერელი ჩიჯავაძე და ცოლისა მისისავე ნებითა მოკლა ბაადურ და შეირთო მან ცოლად“ (4;428).

დ. გვრიტიშვილის აზრით, ნუგზარ ერისთავი გარდაიცვალა 1618 წელს. 1617 წელს ნუგზარი ჯერ კიდევ ცოცხალია და ამას ადასტურებს ერთი სიგელი (16;441). შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ნუგზარ ერისთავი გარდაიცვალა 1619 წელს და არაგვის ერისთავი გახდა მისი უფროსი ძე ბადური. მას არ დაემორჩილა უმცროსი ძმა ზურაბი და გაიქცა ირანში. ირანელთა დახმარებით ზურაბმა დაამარცხა ბადური და თავად გახდა არაგვის ერისთავი. დ. გვრიტიშვილი თვლის, რომ როდესაც 1620 წელს სვიმონ-ხანი გიორგი სააკაძე და ზურაბი ჩამოდიან ირანიდან, ზურაბი ახერხებს ძმის დამარცხებასა და არაგვის საერისთავოს დაკავებას. ვახუშტი ბატონიშვილი აღნიშნავს, რომ ზურაბს ეხმარება სვიმონ-ხანი და ირანელთა სამხედრო ძალა, მაგრამ გიორგი სააკაძის მონაწილეობაზე ის არაფერს არ ამბობს. სავსებით მისაღებია, რომ ზურაბის წასვლას ირანში, მის იქ ყოფნასა და უკან დაბრუნებას სულ ცოტა ერთი წელი მაინც

დასჭირდებოდა. ზურაბი ერისთავი უნდა გამხდარიყო 1620 წელს.

ზურაბი, არაგვის ერისთავთა საგვარეულოს ყველაზე ცნობილი და ძლიერი წარმომადგენელი იყო. ჩვენ არ შევჩერდებით მისი მოღვაწეობის დეტალებზე და არ შევეხებით მის მონაწილეობას მარტყოფის, მარაბდისა და ბაზალეთის ბრძოლებში. ამჯერად ეს საკითხები სცილდება ჩვენი კვლევის სფეროს. ოღონდ ყურადღებას გავამახვილებთ ერთ მომენტზე, რომელსაც ყურადღება ჯერ კიდევ დ. გვრიტიშვილმა მიაქცია. ბერი ეგნატაშვილი, ეხება რა მარტყოფის ბრძოლის წინა პერიოდის ამბებს, წერს — „მას ჟამსა იყო ნუგზარ ერისთავი მოყვარე და მოყვასი მოურავისა და ეპყრა ძესა მისსა ზურაბს ერისთავობა“ (20;406). ბერი ეგნატაშვილის ეს ცნობა აშკარად მცდარია. ზურაბი ერისთავი ხდება ბადურის შემდეგ, 1620 წელს და ნუგზარი ამ დროს უკვე მკვდარია. საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ზურაბს საკმაოდ მძიმე ურთიერთობა ჰქონდა თავის ძმებთან. 1626 წელს მან თვალები დასთხარა თავის მეორე ძმას გიორგის. „კახთა შთაადეს შური ზურაბსა და ძმასა მისსა გიორგის შორის ... ირწმუნა ზურაბ, შეიპყრა გიორგი და აღმოხადნა თუალნი“ (4;435).

დ. გვრიტიშვილი თვლის, რომ ზურაბი თეიმურაზის დავალებით მოკლეს 1630 წელს და არაგვის ერისთავი გახდა ზურაბის ძმა დათუნა (8;338).

პ. იოსელიანი ზურაბის ერისთავობას განსაზღვრავდა 1619-1629 წლებით (30;38-39).

თ. ჟორდანიას მიაჩნდა, რომ ზურაბი მოკლეს 1630 წელს (14;532).

ქართულ ისტორიოგრაფიაში გავრცელებული მოსაზრების თანახმად ზურაბი მოკლეს 1631 წელს (1;543. 17;327. 26;292). ამ მოსაზრების ავტორები თვლიან, რომ ზურაბის მიერ სვიმონ-ხანის მოკლა და თავად ზურაბის მკვლელობაც ერთსა და იმავე წელს მოხდა. მაგრამ წყაროები ცოტა სხვა სურათს ხატავენ.

სვიმონ-ხანის მოკვლა 1631 წელს, წყაროებით არ დასტურდება. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, ზურაბმა სვიმონ-ხანი 1629 წელს მოკლა, თეიმურაზ I-ის ნაქეზებით. ამის მერე „თეიმურაზს აქუნდა შური ზურაბ ერისთავისა ... ვინაითგან განდიდნაცა ფრიად ამისთვის უდგა ღალატად მარადის. შემდგომად ზამთარსა მდგომმან საფურცლეს იცა ჟამი და მოკლა ზურაბ“ (4;437). „შემდგომად ზამთარსა“ მართლაც 1630 წელი გამოდის. ვახუშტი ბატონიშვილს კიდევ ორჯერ აქვს აღნიშნული ზურაბ ერისთავის მოკვლის თარიღი და ორივეჯერ ეს არის 1629 წელი (4; 593, 905). ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობითაც, „საფურცლეს დაჰპატიჟეს და უღალატეს და სუფრაზე ერისთავი ზურაბ მოკლეს“. თუმცა ფარსადან გორგიჯანიძე თარიღს არ ასახელებს (9;237). არც ბერი ეგნატაშვილი ასახელებს ზურაბის მოკვლის წელს. ის მხოლოდ აღნიშნავს, რომ თეიმურაზმა „უხმო ზურაბ ერისთავსა და მოვიდა იგი, იშუებდენ და ლხინობდნენ და ვერა აგრძნა ერისთავმან და დღესა ერთსა მსხდომარე იყვნენ მონანი მისნი, მაშინ წამუყვანა ბატონმან თეიმურაზ. ხოლო მათ აღიღეს მახვილები უგრძნობელად ერისთავისა და ინახით მჯდომარესა უღალატეს და მოკლეს“ (20;415). გ. ჟორჟოლიანმა დაადგინა, რომ სვიმონ II უნდა მოეკლათ 1630 წლის 2 აგვისტოსა და 1630 წლის 9 ნოემბერს შორის. ამავე წელს უნდა მოეკლათ ზურაბ ერისთავიც (15;16). ჩვენ მთლიანად ვიზიარებთ ამ მოსაზრებას.

ზურაბის შემდეგ ერისთავი გახდა მისი ძმა დათუნა. ვახუშტი ბატონიშვილი წერს, რომ როსტომ-ხანს „არა მორჩილებდა ერისთავი არაგვისა დათუნა, ძმა ზურაბისა, შემოიკრიბნა სპანი როსტომ და მივიდა მუხრანს. მიუთხრა დათუნას ანუ წარვიდეს წინაშე ყეენისა ანუ მივიდეს მის თანა. ხოლო დათუნას ძნიად აღუჩნდა ესენი. კუალად წარავლინა გაბაშვილი და თურქისტანიშვილი და ამცნო მათ, რათა მოკლან თავისწინაობის განზრახუასა შინა დათუნა და მოართუან თავი მისი. მაშინ მისრულთა მათ უყვეს ბრძანებული დუშეთს და მოართუეს თავი მისი. და როსტომ წარუგზავნა ყეენსა, რამეთუ ესე იყო მამ-

ფოთებელი ქუეყნისა და თვით შეუხდა დუშეთს ქსა ჩქლე, ქართულსა ტკგ“ (4;439). გამოდის, რომ დათუნა მოკლეს 1635 წელს. ვახუშტი ქრონოლოგიურ ცხრილშიც, დათუნას მოკვლის თარიღად 1635 წელს ასახელებს (4;905).

სხვანაირად აღწერს დათუნა ერისთავის მკვლელობას „პარიზის ქრონიკა“, თუმცა თარიღს იგივეს ასახელებს — „როსტომ მეფე სურამს იდგა. იქიდამ დათუნა ერისთავი წამოუვიდა იმის შიშით, რომ მის ძმას ზურაბ ერისთავს როსტომ მეფის ძმისწული, მეფე სვიმონ მოეკლა. და ზოგს თავადთ ქრისტიანობისათვის მეფის თეიმურაზისა ერჩივნათ და უთხრეს დათუნა ერისთავსა, რომე როსტომ მეფე მოგკლავსო, შეაშინეს და საერისთოს წავიდა, იქიდამ ბატონს თეიმურაზს გარდმოსვლა შეიპატიჟა. ვითარცა ბატონს თეიმურაზს მისი ძმა ზურაბ ერისთავი მოეკლა, ამისთვის მოტყუება ეგონა და არ ენდო. ეს ამბავი როსტომ მეფემ შეიტყო და დიდის ლაშქრით მუხრანს მივიდა და დათუნა ერისთავი მოციქულებით მოინდო და ყაენთან გაგზავნა მოინდომა. და იარაღის შემოსხნას შეიპატიჟეს, და იმან იარაღი არ შემოიხსნა, და ძალით შემოსხნა გაუბედეს. ნაიკრა ხანჯარს ხელი, ზოგი მოკლა, ზოგი დაჭრა, ეს მეფეს მოახსენეს, ბრძანება იქმნა „დაუშინეთო!“ დათუნა ერისთავი მოკლეს (23;95). მატიანეს მიხედვით დათუნა ერისთავი მოკლეს „ქორონიკონსა ტკგ (323)“ ე.ი. 1635 წელს.

ფარსადან გორგიჯანიძის თხრობა, დათუნას მოკვლის შესახებ, ძალიან ჰგავს „პარიზის ქრონიკაში“ დაცულ ამბავს, მაგრამ უფრო სრულია — „როსტომ მეფეს საქორწილოთ მიმავალს დათუნა ერისთავი სურამით დაუბრუნდა, ამის შიშით, რომ მის ძმას ზურაბს მეფის როსტომის ძმისწული მეფე სვიმონ მოეკლა, წახდენასა და სიკვდილს მოელოდა და სისხლის მოკითხვას ელოდა ... ღამით აიყარა და საერისთოში მივიდა და იქიდამენ ბატონს თეიმურაზს კაცი უგზავნა და გარდმოსვლას შეეპატიჟა. ვითარცა ამისი ძმა ზურაბ ერისთავი ბატონს თეიმურაზს მოეკლა, ამისთვის მოტყუება ეგონა და აღარ ენდო. ეს ამბავი როსტომ მეფეს მოახსენეს. დიდის ლაშქრით მეფე მუხრანში

მივიდა და დათუნა ერისთავს დაუწყო მოციქულობა და ფიცით მოინდო და უვნებლობა უბრძანა. მაგრამ ყაენთან გაგზავნას და ისრევე პატივით მოყვანას დაჰპირდა. რა მოვიდა და მეფე ნახა, დიდი პატივი დასდვა, მაგრამ მეჯლისშიგა მჯდომი ხმაღს არ შემოიხსნიდა. თავად არც მეფე ენდობოდა. მერმე ბატონს თეიმურაზსთან რომ კაცი გაგზავნა, დაბრუნებაში ის კაცი დაეჭირათ და ბატონის თეიმურაზის მონაწერი წიგნები ხელში ჩაუვარდა და ეს დავით ერისთავმან შეიტყო და გაპარვა მოინდომა. ესეც მეფეს მოახსენეს და აღარ დააცალეს და იარაღისა და ხმლის შემოხსნას შეეპატივნეს. იმან შორს დაიჭირა, არ შემოიხსნა. ძალით წართმევა შეკადრეს. უწყინა და ხანჯარს ხელი წაიკრა. ზოგი მოკლა, ზოგი დაჰკოდა. ეს მეფეს მოახსენეს. მეფემ უბრძანა - წაუშინეთო. დაუშინეს და დავით ერისთავი მუხრანში მოკლეს" (9;242). მართალია ფარსადანი წერს, რომ დათუნა მოკლეს ქრონიკონსა ტი00, ანუ 1631 წელს მაგრამ ეს აშკარა შეცდომაა. 1631 წელს ქართლ-კახეთის მეფე თეიმურაზი და როსტომ-ხანი ჯერ კიდევ ირანში იმყოფება. ყურადღებას იმსახურებს სხვა მომენტი, ფარსადან გორგიჯან-იძის მიხედვით, დათუნას მკვლელობა მოხდა მანამ, სანამ როსტომი მარიამ დადიანზე დაქორწინდებოდა. როსტომ-ხანმა კი მარიამ დადიანი ცოლად შეირთო 1634 წელს (16;336. 17;450).

ბერი ეგნატაშვილის მიხედვით, „და ამა ჟამსა შინა იჯდა ერისთავად დათუნა ერისთავი არაგვისა და არა უდებდა თავსა როსტომ მეფესა და ესაქმებოდა თეიმურაზს და როსტომ მეფესაც ემსახურებოდა. შეუტყო ხერხი ესე როსტომ მეფემან, შემოიყარა ჯარი და მივიდა მუხრანს, შეუთვალა დათუნა ერისთავსა: პირობა მომეც, რომ ყაენთან წახვიდე, მოგიმართავ ხელსა და გაგზავნი, თუ არა და შემოგიხდები და შენს ქუეყანას ავაოხრებო. და არა ძალ ედვა წინააღდგომა მეფის როსტომისა და წარმოვიდა მეფესთან და მოვიდა. უღალატა მეფემან როსტომ და მოსჭრა თავი და გაუგზავნა ყაენს, შეუთვალა, რომ ეს მჩხუბავდა ბატონს თეიმურაზთანა და თვით საერისთოს შეუხდა. ნაშინ იყო ძმა დათუნა ერისთავისა ზაალ. შემოიყარა ამან ზაალ

ჯარი თვისი და დაუხდა წინა გაემარჯუა და გამოაბრუნა“ (20;418). ბერი ეგნატაშვილი ამ ამბის ზუსტ დათარიღებას არ იძლევა.

თუ ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, დათუნა დუშეთში მოკლეს, დანარჩენი სამი წყარო მიუთითებს, რომ დათუნა მუხრანში მოკლეს.

დ. გვრიტიშვილი თვლიდა, რომ დათუნა 1635 წელს მოკლეს. მისი მკვლელობის ვერსიებს შორის კი უპირატესობას ფარსადან გორგიჯანიძეს ანიჭებს, როგორც თვითმხილველს (8;338-340).

პ. იოსელიანის და თ. ჟორდანიას აზრითაც, დათუნა 1635 წელს მოკლეს.

გ. ჟორჟოლიანის აზრით, დათუნა ერისთავი მეფის ბრძანებით ღალატით მოკლეს მუხრანში 1634 წელს და მკვლელები იყვნენ: გაბაშვილი და თურქისტანიშვილი (15;62).

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ დათუნა 1633 წელს მოკლეს (1;467. 18;318).

ჩვენი აზრით, დათუნა ერისთავი მართლაც მუხრანში მოკლეს. რაც შეეხება მკვლელების ვინაობას, გაბაშვილსა და თურქისტანიშვილს ასახელებს ვახუშტი ბატონიშვილი, მაგრამ ვახუშტის მიხედვით მკვლელობა მოხდა დუშეთში, რაც შეცდომაა. ასეთ შემთხვევაში, რამდენად სწორი უნდა იყოს ინფორმაცია მკვლელების კონკრეტული ვინაობის შესახებ? მით უმეტეს, რომ სხვა წყაროები ამის შესახებ არანაირ ინფორმაციას არ შეიცავენ. დათუნას მოკვლის თარიღის განსაზღვრაში უპირატესობა უნდა მივანიჭოთ ფარსადან გორგიჯანიძეს, როგორც ყველაზე უფრო ინფორმირებულ პიროვნებას. ასეთ შემთხვევაში კი გამოდის, რომ დათუნას მკვლელობა წინ უსწრებდა როსტომისა და მარიამ დადიანის ქორწინებას, რომელიც 1634 წელს შედგა. თუ ფარსადან გორგიჯანიძის სიტყვებს გავიხსენებთ — „როსტომ მეფეს საქორწილოთ მიმავალს დათუნა ერისთავი სურამით დაუბრუნდა“, მაშინ უნდა ვალიაოთ, რომ დათუნას მკვლელობა მარიამის მოყვანამდე მცირე ხნით ადრე მოხდა. ამიტომ, ჩვენ ვთვლით, დათუნა მუხრანში მოკლეს 1634 წელს.

დათუნას შემდეგ არაგვის ერისთავი გახდა მისი ძმა ზაალი.

ვახუშტი ბატონიშვილი აღნიშნავს, რომ ზაალმა დაამარცხა არაგვის საერისთავოში შეჭრილი როსტომი და საერისთავო შეინარჩუნა. „ძმამან დათუნასმან ზაალ შეკრნა სიმაგრენი და გამოაბრუნა როსტომ და მოვიდა ტფილისს. ამისთვის წარუვლინა ზაალ ბატონს თეიმურაზს, რათა მოვიდეს და დაიპყრას ქართლი“ (4;440).

ცოტა სხვაგვარად აღწერს იგივე ამბებს ფარსადან გორგიჯანიძე — „რა მუხრანში დათუნა ერისთავი მოკლეს, ლაშქარი საერისთავოში შეუძახეს. დუშეთი, ბაზალეთი, საშაბურო, არაგვისპირი და გარეშე ამათი დასწვეს დაარბიეს. მეფე რვას დღესა დუშეთს იდგა. სალამოთ გათენებამდისინ ყოველგნით მოხდომა და ბრძოლა იყო. რა გათენდის, კაცს ველარსად იპოვებდინ. მოხდომაში რა ჯარი მიკრიფის, ვითაც ეშმაკნი დაიკარგვიდეს და საერისთოს უფროსნი კაცნი შეკრფეს და ზაალ გააერისთავეს“ (9;242).

1642 წელს, როსტომის წინააღმდეგ მოწყობილი შეთქმულების დამარცხების შემდეგ, ზაალი შეურიგდა როსტომს და ირანში წავიდა. იქ გამაჰმადიანდა და სამშობლოში დაბრუნებული „იყო ერთგული როსტომ მეფისა“ (20;423). იგივე ინფორმაციაა დაცული „პარიზის ქრონიკაში“ — „ზაალ ერისთავი ყაენთან ჩასულიყო და დიდი პატივი დასდვა ... ჯამაგირი გაუჩინა, კახეთის ნაპირის ქვეყანა მისცა“ (23;109). ზაალ ერისთავის წასვლას ირანში, შაჰის მიერ მის მიღებასა და შემორიგებას ადასტურებენ ვახუშტი ბატონიშვილიც (4;442) და ფარსადან გორგიჯანიძეც (9;251).

როგორც ცნობილია, 1660 წლის ბახტრიონის აჯანყების ერთ-ერთი მეთაური სწორედ ზაალ ერისთავი იყო. ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად — „ზაალ ერისთავმან მოსწყვიდნა ელნი კახეთს და მტერობდაცა ვახტანგ მეფესა. ამისთვის უკმოიქცა და უბრძანა ძმისწულთა ზაალისათა და დისწულთა თვისთა, რომელნი განბოროტებულნი იყვნენ მისგან, რათა მოკლან ზაალ. ამათ მისრულთა დუშეთს თავისწინაობასა შინა მოურ-

თეს ექუსთა მახვილნი და მოკლეს ზაალ ერისთავი ბიძა თვისი ქსა ჩქე, ქარ. ტმშ მაისს თ, კვირიაკესა. (ე.ი. 1660 წლის 9 მაისს) ამის წილ მეფემან მისცა ოთარს ერისთობა, ედიშერს — მსაჯულთუხუცობა, იასონს — დედოფლის სალთუხუცობა. ხოლო ძენი ზაალ ერისთავისანი ივლტოდენ სამცხეს. მისწივნა მეფემან კაცნი, შეიპყრნეს ტბისყურსა ზედა და მოართუეს. ხოლო მეფემან წარუგზავნა ყვენსა იგინი.“ (4;448). ქრონოლოგიურ ცხრილში ვახუშტის აღნიშნული აქვს, რომ ზაალი 13 მაისს მოკლეს (4;906).

„პარიზის ქრონიკის“ ავტორი წერს, რომ როდესაც, ბახტრიონის აჯანყების „ანბავი ყაენს მოახსენეს და ყველამ ზაალ ერისთავს დააბრალეს. ყაენმან დასტური უბოძა: „ეცადე ერისთვის დაჭირვასო“. დაჭირვა ძნელი იყო და ძმისწულეები მოღალატედ შეუყენეს ზაალ ერისთავს: მარტო მჯდომს, უიარალოს, სამთ წაუშინეს და მოკლეს და მისი შვილი ზურაბ და სიძე შალვა და ჩხეიძე გიორგი თიანეთს იყვნენ და ველარ მოეშველეს, მტკვარს გავიდნენ და თრიალეთის გზით ახალციხეს მიდიოდეს. გზად თათარი შემოეყარა, იცნა და ცხენჭენებით ცხირეთს მეფეს შეატყობინეს. ჯარი გაუძახეს, გიორგი ჩხეიძე მოკლეს და ზურაბ და მისი ძმა ყაენს გაუგზავნეს. ზურაბ ყაენმა ქირმანს გაგზავნა და იქ მამკვდარიყო. უმცროსი ძმა შიგნით ყულებში შეინახა და ერისთავობა ოთარს უბოძეს“ (23;110).

თითქმის ანალოგიური ინფორმაციაა დაცული ფარსადან გორგიჯანიძესთან. „ყაენის ბრძანება მოუვიდა, ეცადეთ ერისთავი დაიჭიროთო ცოცხალი. მისი დაჭირვა ძნელი იყო, მისივე ძმისწულეები დაატყუვეს, მოღალატეთ შეუყენეს და არხალუხით, ფარალათათ ჯდომს, უიარალოსა და უყმოს დროს წაუშინეს და ბიძა მოკლეს და ერისთავისშვილი ზურაბ და მისი სიძე ქსნის ერისთავისშვილი შალვა, ცოლის ძმა ჩხეიძე გიორგი თიანეთს ყოფილიყვნენ და იქიდან გაპარვით თრიალეთის გზით ახალციხეს მიმავალნი თათართ ენახათ და ეცნათ და ცხენ ჭენებით ცხირეთს მეფისათვის მოეხსენებინათ. მეფეს ჯარი გაეძახა და მისწეოდნენ და გიორგი ჩხეიძე მოეკლათ და

ერისთვის შვილები მეფესთან მოასხეს და მეფემ ყაენს გაუგზავნა და ყაენმან უმცროსი ძმა შიგნით შეინახა და უფროსი ზურაბ ქირმან გაგზავნეს და იქ თავისის დღით მიცვალებულიყო და ერისთავობა ოთარს მისცეს" (9;270).

ბერი ეგნატაშვილი უფრო დანვრილებით აღწერს ზაალ ერისთავის მოკვლის ამბავს: „და მას ჟამსა ზაალ ერისთავი არა მორჩილებდა მეფესა შანავაზს და იყო განდგომილ ... ხოლო ძენი არაგვის ერისთავის გიორგისა ოთარი, ედიშერ და იასონ ახლდნენ მეფესა შანავაზს თანა. ხოლო გიორგი, მამა ამ ოთარისა, ძმა იყო ზურაბ ერისთავისა. ესე გიორგი იყო კაცი ამაყი და უარშო და არა მორჩილებდა ძმასა თვისსა. ხოლო შეიპყრა ზურაბ ერისთავმან და ბატონმან თეიმურაზ და დაკლებულ-ყო ორთავე თვალთაგან ... ხოლო ამა გიორგის ესუა ცოლად დაი შანავაზ მეფისა და ამა ქალისაგან ჰყვანდა გიორგის ძენი: ოთარი, ედიშერ, იასონ, პაპუა და დათუნა. ამათ მოახსენეს მეფეს შანავაზს: ვინაითგან ბიძა ჩუენი ესრეთ თქუენი ორგული და ურჩი არის და ჩუენთვისაც მრავლის ავის მქნელი არის, დაგუჩაგრა და ჩუენის სამკვიდროს მამულის პური არ გუაჭამო, გვიბოძე დასტური, ნავალთ და მოვკლავთო. ხოლო მეფემან შანავაზ მისცა დასტურ და მივიდნენ დუშეთს ... ოთარ და მისი ძმები იმარჯუებდნენ საქმესა და ცდილობდნენ ღალატსა ზაალ ერისთავისასა. დღესა ერთსა იყო ზაალ ერისთავი დუშეთს, სუბად ფანჩატურში იჯდა. არავინ ახლდა. მოიპოვეს დრო და მივიდნენ. ერისთავი წარდს შეექცეოდა. მაშინ უღალატეს ოთარმან და ძმებმან მისმან და მოკლეს ზაალ ერისთავი, ხოლო ძენი მისნი ივლტოდეს და წარვიდნენ სამცხეს. ხოლო მეფემან შანავაზ გაუყენა კაცები, მოენივნეს ტბის-ყურზედა, კაცები დაუხოცეს და ორნი ძმანი, ზურაბ და ნაბერალი, შეიპყრეს და მოჰგვარეს მეფესა და მან გაუგზავნა ყაენსა ... ხოლო ზურაბ ძემან ზაალ ერისთავისმან დაჰყო რამე მცირედი ხანი ისპაანს და მოკუდა. უმცროსი ძმა მისი გაათათრა ყაენმან და ამყოფა თვისთა თანა" (20;437).

ზაალ ერისთავის მოკვლის ზუსტ თარიღს მხოლოდ ვახუშტი ბატონიშვილი იძლევა. ეს არის 1660 წლის 9 მაისი (ან 13 მაისი). ყველა წყარო აღნიშნავს, რომ ზაალის შემდეგ ერისთავი გახდა მისი ძმის, გიორგის, ვაჟი ოთარი.

მიუხედავად იმისა, რომ ოთარი ვახტანგ V-ის დისშვილი იყო, მალე ურთიერთობა მეფესა და ერისთავს შორის დაიძაბა. არაგვის ერისთავი, როგორც ჩანს პრეტენზიას აცხადებდა არა მარტო ერწო-თიანეთის, არამედ კახეთის ნანილის ფლობაზეც. ოთარ არაგვის ერისთავი და მისი ძმები, 1664 წელს საქართველოში დაბრუნებულ ერეკლე I-საც კი მიემხრნენ და მისი გამეფება მოისურვეს. ვახუშტი ბატონიშვილი წერს — „სცნა არჩილ, რამეთუ ოთარი არაგვის ერისთავი და ძმანი მისნი ეზრახვიან გამეფებად ერეკლეს. ამისთვის წარუხუნა მათ ერწო-თიანეთი. მაშინ ამას ზედა იფიცეს მათ სამსჭუალსა ზედა უცნობელობისათვის. ამისთვის კუალად მისცა ერწო-თიანეთი მათვე. შემდგომად ამისა განდგნენ, რამეთუ აქუნდათ მანკი-ერება“ (4;452)

არაგვის ერისთავთა ტერიტორიული პრეტენზიების გამო გარკვეული შელაპარაკება მომხდარა მამა-შვილს, ქართლის მეფე ვახტანგ V-სა და კახეთის მეფე არჩილს შორის. ფარსადან გორგიჯანიძის თანახმად, არჩილმა შემდეგი სიტყვებით მიმართა მამას — „რაც საკახეთო არის ბედნიერმან ყაენმან მე მიბოძაო და მე არვის არ დავანებებო. ერისთავი თქვენი ყმა არისო და თუ მათთვის მისაცემი გინდაო, ქართლიდამენ უბოძეთ“. ერისთავები არჩილის ასეთ პოზიციას არ ეთანხმებოდნენ. „ერისთავებმა შემოუთვალეს, ბედნიერმან ყაენმანო კახეთის ნახევარი ზაალ ერისთავს მისცაო. ჩვენ თქვენის გულისათვისო იმისთანა სახელოანი და შვიდსა სამეფოში უამხანაგოთ ქებუ-ლი და სწორ უპოარი ბიძა მოეჭკალითო და სრულ კახეთი თქვენ დაგანარჩუნეთო და საცა თქვენი მტერი გაჩნდა, ჩვენ წაგიხდინეთო, ჩვენ სხვას მრავალს წყალობას მოველითო და თავად ყაენისაგან გვაქვს მოცემული და ვერ ვინ უყაენოთ წაგვართმევსო. ამაზედ მამა და შვილმა რჩევა დაიწყეს და ასრე თქვეს:

ამათ ამოუწყვეტლათ ეს მამული არ წაერთმევისო, მაშ ესენი ამოვსწყვიტოთო და ქართლი და კახეთი მოისვენებსო" (9;274).

სამეფო კართან შექმნილი დაძაბული ვითარების განმუხტვას, ოთარ ერისთავი შაჰის დახმარებით აპირებდა და ამიტომ ირანში გაემგზავრა. მისი არყოფნის დროს ვახტანგ V და არჩილი შეეცადნენ ძალით დაუფლებოდნენ საერისთავოს. ვახუშტი წერს, „აცნობა ყვენსა ოთარ ერისთავმან ერთგულება და მის წინაშე მისვლა. სთნდა ყვენსა, ვინაითგან ვახტანგ განდიდნა ფრიად, ჰგონა ამითი დაკნინება მეფისა და მიუწოდა ოთარს თვის წინაშე. მისცა მეფემანცა გზა და წარვიდა ოთარი ... შემდგომად ამისა შემოიკრიბნა მეფემან სპანი და შეუხდა დუშეთს. ხოლო არჩილ კახთა სპითა მოვიდა თიანეთიდამ. არამედ დაუდგნენ სიმაგრეთა შინა ედიშერ და ძმანი მისნი. ბრძოლასა შინა მოსტეხეს ბაყვი პაპუას, ძმასა ოთარისასა, და პყრობილი მოართუეს მეფესა და სხუანი ივლტოდნენ. ხოლო მეფე შევიდა და დადგა დუშეთს. გარნა აღარა ინება მეფემან სრულიად მოსპოლვა მათი, ვინაითგან იყვნენ დისწულნი და ევედრნენ იგინი ხრმალ-კისერს კიდულნი. ამისთვის შეუნდო მეფემან და მისცნა მათნი ყოელნი, უკმოიქცა და მოვიდა ტფილისს" (4;453).

ვახუშტი ბატონიშვილი, ალბათ ოდნავ ალამაზებს სიტუაციას. ჩვენი აზრით, ვახტანგ V-მ არაგვის ერისთავთა საგვარეულოს წარმომადგენლები დაინდო არა იმიტომ, რომ ეს უკანასკნელები მისი დისშვილები იყვნენ (ფარსადან გორგიჯანიძე ხომ პირდაპირ წერს, რომ ვახტანგმა და არჩილმა არაგვის ერისთავთა მოკვლა გადაწყვიტეს), არამედ იმის გამო, რომ ოთარ არაგვის ერისთავი ირანში იყო შაჰთან. შაჰმა კი ოთარს ყველა სამფლობელო დაუბრუნა. ასეთ პირობებში კი არაგვის ერისთავთა წინააღმდეგ ბრძოლის გაგრძელება, ფაქტობრივად ირანის შაჰის წინააღმდეგ ბრძოლას ნიშნავდა, რაც იმ მომენტში ვახტანგ V-ის ინტერესებში არ შედიოდა. ოთარ ერისთავისათვის, შაჰის მიერ სამფლობელოების დაბრუნებას ადას-

ტურებენ ვახუშტი ბატონიშვილიცა და ფარსადან გორგიჯანი-
იძეც, თუმცა მათი ცნობები გარკვეულწილად განსხვავდება.

ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად „შემდგომად მოვიდა
ოთარ, რომლისათვის მიეცა ყვენსა ერისთობა, დაუმტკიცა
მეფემან და მიერით სამჭულის ერთგულობდნენ ფრიად. შემდგო-
მად მცირედისა მოკუდა ოთარი და ედიშერ (იტყოდნენ სამსჭუ-
ლის ტყუილად ფუცვისათვის) და დასუა მეფემან რევაზ, ბიძა
მათი ერისთავად“ (4;453).

ფარსადან გორგიჯანიძე მართალია აღნიშნავს, რომ შაჰმა
ვახტანგ V-ს მოსწერა „რაც ამათი წაგერთვას, ისრევე ამათ
მიეცითო“, მაგრამ იქვე შენიშნავს, ვახტანგს ეს არ შეუს-
რულებიაო (9;274). დ. გვრიტიშვილი თავის დამოკიდებულებას
ამ ორი ისტორიკოსის განსხვავებული ინფორმაციების მიმართ
არ გამოხატავს (8;347). ჩვენი აზრით, ვახუშტი ბატონიშვილს
უნდა ვენდოთ. თუ ვახტანგ V-მ საერისთავო არ დაუბრუნა
ოთარს, მაშინ უნდა გავარკვიოთ თუ ვის გადაეცა არაგვის
საერისთავო? წყაროები ამის შესახებ დუმან. მემათიანეები (მათ
შორის ფარსადან გორგიჯანიძეც) აღნიშნავენ, რომ არაგვის
საერისთავო რევაზს გადაეცა მხოლოდ ოთარის გარდაცვალების
შემდეგ. თუ ვახტანგ V-მ ოთარს აღარ დაუბრუნა საერისთავო,
მაშინ რატომ მაშინვე არ გადასცა ის რევაზს და რატომ დაელო-
და ოთარის გარდაცვალებას? ხოლო თუ ოთარის ირანიდან
დაბრუნებიდან, მის გარდაცვალებამდე პერიოდში საერისთა-
ვოს თავად სამეფო კარი განაგებდა, რატომ გახდა შემდგომ
საჭირო საერისთავოს გადაცემა რევაზისათვის? ჩვენი აზრით,
ვახტანგ V-მ ირანიდან დაბრუნებულ ოთარს დაუბრუნა
საერისთავო. წინააღმდეგ შემთხვევაში ოთარისა და მისი ძმის
მონამვლას რა აზრი ჰქონდა?

მართალია ვახუშტი ბატონიშვილი წერს, რომ ოთარი და
ედიშერი ფიცის გატეხვის გამო დაილუპნენ, მაგრამ ფარსადან
გორგიჯანიძე შენიშნავს, რომ ოთარის დაბრუნებიდან „ერთმან
წელიწადმან შვაზედ გამოიარა, ოთარ ერისთავი და მისი ძმა
ედიშერ დივანბეგი დაიხოცნენ და მონამლვა ითქვა მათი.

ერისთავობა მათს ბიძას რევაზს მისცეს. რევაზის ქალი მეფემ თავის შვილს ლუარსაბს უთხოვა" (9;274). ამ ცნობას ადასტურებს „პარიზის ქრონიკაც“ — „არაგვის ერისთავი, თქვეს, ნამლით მოაკვდინესო. და ამავე საწამლავის შიშითა იასონ, ძმა მისი, უკუდგა, საერისთო უკუიჭირა და ქვემ-ქვემ განჯის ხანის საქმით ყაენს ბირება და ლაპარაკი დაუნყო" (23;121). როგორც ვხედავთ, ოთარის მონამვლის შემდეგ, მისმა ძმამ, იასონმა სცადა თავად დაუფლებოდა საერისთავოს (თუ მონამვლამდე ოთარი ერისთავი არ იყო, მაშინ მისი ძმის გამოსვლა ალოგიკური ჩანს), თუმცა მარცხი იწვნია.

წყაროები არ ასახელებენ ზუსტ თარიღს თუ როდის მონამლეს ოთარი. პ. იოსელიანის აზრით ეს 1666 წელს მოხდა (30;39), თ. ჟორდანიას მოსაზრებით კი 1670 წელს (16;533). ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობებს თუ დავეყრდნობით, გამოვა, რომ მთელი ეს ამბავი — ოთარის გადასვლა ერეკლე I-ის მხარეზე, მისი წასვლა ირანში, დაბრუნება საქართველოში და ბოლოს მონამვლა — მოხდა 1664—1667 წლებს შუა (4;451-454). ეს ქრონოლოგიური პერიოდი შესაძლოა დავავიწროვოთ. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით 1667 წელს გარდაიცვალა შაჰი აბას II და ტახტზე ავიდა სულეიმანი. ოთარ ერისთავი კი მონამლეს ჯერ კიდევ აბას II-ის სიცოცხლეში. ვახუშტი ბატონიშვილი ოდნავ ცდება, აბას II გარდაიცვალა არა 1667 წელს, არამედ 1666 წელს (11;399). ამრიგად, ოთარი უნდა მოენამლათ 1664-1666 წლებს შუა. თუ გავითვალისწინებთ იმ მოვლენებს, რომლებიც წინ უძღოდა ოთარ ერისთავის მოკვლის ფაქტს და იმასაც გავიხსენებთ, რომ ოთარი მონამლეს სამშობლოში დაბრუნებიდან ექვსი თვის შემდეგ (ერთმან წელიწადმან შვაზედ გამოიარა), შეგვიძლია ვივარაუდოთ — ოთარი მონამლეს 1666 წელს, როგორც ამას პ. იოსელიანი ვარაუდობდა.

ოთარის შემდეგ არაგვის ერისთავი გახდა მისი ბიძა რევაზი. პ. იოსელიანის აზრით, რევაზი 1687 წელს გარდაიცვალა. თ. ჟორდანია რევაზის გარდაცვალების თარიღად 1679 წელს კი არ მიიჩნევს, როგორც ეს დ. გვრიტიშვილს აქვს აღნიშნული,

არამედ ასახელებს 1650 წლის ახლო ხანებს (16;532). ამ საკითხთან დაკავშირებით, დ. გვრიტიშვილი წერდა — „რა მასალაზე ამყარებენ ესენი თავის დასკვნას, არ ჩანს. რევაზის შემდეგ არაგვის ერისთავად იასონი, ოთარ ერისთავის ძმა ჩანს. გორგიჯანიძის ცნობით იასონი, განჯის ხანის შუამდგომლობით ქართლის მეფის გიორგის დაუკითხავად, შაჰმა დასვა ერისთავად. ეს მაშინ უნდა მომხდარიყო, როცა გიორგი ქართლის მეფე აჯანყებული იყო სპარსეთის წინააღმდეგ, ე.ი. 1688 წლის ახლო ხანებში. ამდენად შეიძლება პ. იოსელიანის აზრი, რევაზ ერისთავის გარდაცვალების შესახებ უფრო მართებული იყოს“ (8;348).

დ. გვრიტიშვილი ემყარება ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობას, რომ იასონმა შაჰს შეუთვალა „ერისთავობა მიბოძოსო, გურგენ მეფეს წავახდენინებო. განჯის ხანის საქმით ერისთავობა იასონს მისცეს და მეფეს არა შეეკითხნენ“ (9;278).

განსხვავებული ინფორმაციაა დაცული ვახუშტი ბატონიშვილთან. 1676 წელს შაჰმა გიორგი XI ქართლის მეფედ დანიშნა. „მერმე მოვიდა გიორგი მეფედ ტფილისს და განაგებდა ქართლს ... არამედ არჩილ, შემდგომად ახალციხიდან გამოლტოლვილი იდგა სურამს .. არჩილ წარვიდა და დაიპყრა იმერეთი. მერმე კუალად მოითხოვა ყვენმან ლუარსაბ ძმა მეფისა გიორგისა. არამედ მომკუდარ იყო სიმამრი ლუარსაბისა რევაზ ერისთავი და დასუა მეფემან ძმა ოთარ ერისთავისა იასონ“ (4;457). არჩილი იმერეთში რამდენჯერმე გამეფდა, მაგრამ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში 1678 წელი იგულისხმება (7;248). ძნელი განსასაზღვრია, ვახუშტი ბატონიშვილის სიტყვები — „მომკუდარ იყო რევაზ ერისთავი“ — გულისხმობს 1678 წელს თუ წინა წელს (წლებს), მაგრამ შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ რევაზი გარდაიცვალა 1677-1678 წლებში.

ფარსადან გორგიჯანიძე, როდესაც წერს, რომ „ერისთავობა იასონს მისცეს და მეფეს არა შეეკითხნენ“ არ მიუთითებს არანაირ თარიღს. თუ დ. გვრიტიშვილის მოსაზრებას გავიზიარებთ, მაშინ უნდა ვაღიაროთ, ვახუშტი ბატონიშვილისა და

ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობებს შორის 10 წლიანი სხვაობაა. ფარსადანი გიორგი XI-ის თანამედროვეა, მაგრამ არც ვახუშტია ძალიან დაშორებული აღნიშნულ პერიოდს. თანაც გიორგი XI ვახუშტი ბატონიშვილის ბაბუის ძმა იყო. ასე რომ ორივე ისტორიკოსი კარგად უნდა იყოს ინფორმირებული.

შეიძლება გვევარეუდა, რომ ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობა ეხება არა XVII საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს, არამედ 1676 წლის ამბებს, როდესაც გიორგი XI თავდაპირველად გამეფდა ქართლში. მაგრამ ასეთ შემთხვევაში იასონი ვერ შეუთვლიდა შაჰს — გურგენ მეფეს ნავახდენინებო. ამ დროს გიორგისა და შაჰს შორის ნორმალური ურთიერთობა იყო. მათ შორის დამოკიდებულება დაიძაბა და გართულდა XVII საუკუნის 80-იანი წლების მეორე ნახევარში. ასე რომ დ. გვრიტიშვილის მოსაზრება, ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობის დათარიღებასთან დაკავშირებით, სწორი უნდა იყოს.

საკითხის გარკვევაში, ჩვენი აზრით, მნიშვნელოვანია კიდევ ერთი ქართული წყაროს ცნობა. „პარიზის ქრონიკაში“ აღნიშნულია — „მაგრამ ყაენი გურგი-ხანს უწყრებოდა. ქართლის თავადები თავს არ უდებდნენ და ურჩობდნენ და არაგვის ერისთავი, თქვეს, ნამლით მოაკვდინესო. და ამაჲ სანამლავის შიშითა იასონ, ძმა მისი, უკუდგა, საერისთო უკუიჭირა და ქვეშ-ქვეშ განჯის ხანის საქმით ყაენს ბირება და ლაპარაკი დაუწყო“ (23;121). ამ წყაროშიც დაცულია ინფორმაცია, რომ იასონი შაჰთან კონტაქტის დამყარებას ცდილობდა განჯის ხანის მეშვეობით. ოღონდ ამ შემთხვევაში საუბარია ოთარ ერისთავის მონამვლის შემდგომ განვითარებულ მოვლენებზე. ოთარი მონამლეს 1666 წელს. ამ დროს მეფე იყო ვახტანგ V და არა გიორგი XI (გურგი-ხანი). ასე რომ ამ წყაროშიც მცირე უზუსტობაა დაშვებული. ჩვენი აზრით, მემატთანემ იცის, რომ იასონი უპირისპირდებოდა გიორგი XI-ს და განჯის ხანის ხელშეწყობითა და შაჰის მხარდაჭერით დაეუფლა საერისთავოს. მაგრამ მოსდის ქრონოლოგიური აღრევა და ცოტა უფრო ადრე გადააქვს მომხდარი ფაქტი. ნიშანდობლივია, რომ „პარიზის ქრონ-

იკის" ავტორი საერთოდ არ მოიხსენიებს რევაზ ერისთავს და ოთარის შემდეგ პირდაპირ იასონზე მოგვითხრობს (23;121-122).

ჩვენი აზრით, ყველაზე ზუსტად მოვლენათა განვითარებას ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ვახშუტი ბატონიშვილი ასახავს. რევაზი გარდაიცვალა 1678 წელს და ერისთავი გახდა იასონი.

სამივე წყაროს ურთიერთშეჯერების შედეგად, ჩვენ მივედით დასკვნამდე, რომ მოვლენები შემდეგნაირად უნდა განვითარებულიყო — 1666 წელს ოთარ ერისთავი მონამლეს. ოთარი შაჰის მხარდაჭერით სარგებლობდა და მის წინააღმდეგ ღიად გამოსვლა ვახტანგ V-მ არ მოისურვა. ამიტომ ის „უხმაუროდ მოიშორეს“. მისმა ძმამ, იასონმა სცადა წინააღმდეგობა გაენია მეფისათვის და განჯის ხანის მეშვეობით შაჰსაც კი დაუკავშირდა. იმ ეტაპზე ირანის სამეფო კარმა (შესაძლოა, ეს სწორედ ის დროა, როდესაც აბას II გარდაიცვალა და ტახტზე სულეიმანი ავიდა და ახალ შაჰს ჯერ არ ეცალა ქართლისათვის) საჭიროდ არ მიიჩნია მხარი დაეჭირა ვახტანგ V-ის წინააღმდეგ გამოსული ფეოდალისათვის და იასონმა მარცხი იწვნია. ვახტანგ V-მ არაგვის ერისთავად რევაზი დანიშნა. 1678 წელს რევაზი გარდაიცვალა და გიორგი XI-მ ერისთავად (შესაძლოა მართლაც შაჰის ზენოლის შედეგად) იასონი დანიშნა.

ჩვენ ვთვლით, რომ მცირე უზუსტობას უშვებს ფარსადან გორგიჯანიძეც. მან იცის, თუ როგორ დაუპირისპირდა იასონი სამეფო ხელისუფლებას, ძმის გარდაცვალების შემდეგ; როგორ სცადა შაჰთან დაკავშირება და იცის ისიც, რომ იასონი მართლაც იყო არაგვის ერისთავი. ის უბრალოდ ერთმანეთისაგან ქრონოლოგიურად დაშორებულ ორ მოვლენას — 1666 წელს შაჰისადმი მიმართვას და 1678 წელს გაერისთავებას — აერთიანებს.

მიუხედავად იმისა, რომ იასონი გიორგი XI-მ დანიშნა არაგვის ერისთავად, ეს უკანასკნელი მაინც დაუპირისპირდა მეფეს. გიორგი XI-მ ერისთავი მოაკვლევინა. პ. იოსელიანის აზრით, იასონი მხოლოდ ათი თვე იყო ერისთავი და 1687 წელს ის მოკლეს (30;400). თ. ჟორდანია იასონის მოკვლის თარიღად 1679

ნელს თვლიდა (16;533). დ. გვრიტიშვილი მიიჩნევდა, რომ იასონი 1688 წელს მოკლეს (8;349).

იასონის მოკვლის ზუსტ თარიღს იძლევა „პარიზის ქრონიკა“ -- „ამაზედ ეს ანბავი მოვიდა, იასონ ერისთავი თავის საილისკაცს მოაკვლევინესო და გიორგი მეფე საერისთოში შეუხდაო და გამოაქციესო. ეს კიდევ უფრო უწყინეს და ბატონისშვილს ერეკლეს ქართლის მეფობა მისცეს და ნაზარ ალიხან დაარქვეს და მისივე მოხმარებით არაგვის ერისთავობა გიორგის, ოთარის შვილს მისცეს“ (23;122). როგორც ცნობილია, მაჰმა გიორგი XI ქართლის მეფობიდან გადააყენა და მის ნაცვლად ერეკლე I დანიშნა 1688 წელს (21;196).

ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად, „უკუდგა იასონ ერისთავი არაგვისა, შურითა გივი ამილახორისათა ... შემდგომად შეუჩინა იასონ ერისთავსა მეფემან კაცი და რა განვიდა სამჭირნოსა ბუნებრივსა ზედა, მოაშტკვეს მუნ საბლითა და შემდგომად მისა დაიპყრა გიორგი ძემან ოთარისამან არაგვი“ (4;460).

სეხნია ჩხეიძე საუბრობს რა 1688 წლის ამბებზე აღნიშნავს, „უკუ-მდგარ იყო არაგვის ერისთავი იასონ. ესე ერისთავი იასონ თავის სახლის კაცმა დაარჩო“ (5;5).

ცხადია, რომ 1688 წელს გიორგი XI-ის ბრძანებით იასონი მოკლეს და ერისთავი გახდა გიორგი ოთარის ძე.

1688 წელს ქართლში მოვიდა ერეკლე I. თავდაპირველად გიორგი ერისთავი და მისი ძმა ბარძიმი ერეკლეს მომხრეები იყვნენ. ერეკლემ ბარძიმი მსაჯულთუხუცესადაც კი დანიშნა (4;464). მაგრამ მალე ვითარება შეიცვალა. 1691 წელს გიორგი XI ქართლში დაბრუნდა და ერეკლე I-ის წინააღმდეგ მოქმედება დაიწყო (21;196). არაგვის ერისთავი გიორგი და მისი ძმა ბარძიმი გიორგი XI-სთან გამოცხადდნენ. ვახუშტი ბატონიშვილი წერს, „გიორგი მეფე მოვიდა დუშეთს და მუნიდამ თიანეთს, რამეთუ მუნ იდგა გიორგი და ბარძიმი. მოეგებნენ ორნივე წინ, სიხარულითა თაყვანისმცემელნი და ითხოვეს შენდობა“ (4;467). გიორგისა და ბარძიმის გამოცხადებას გიორგი XI-სთან ადას-

ტურებენ ფარსადან გორგიჯანიძეც (9;289) და სეხნია ჩხეიძეც (5;6). გიორგი XI-ისა და ერეკლე I-ის მომხრეებს შორის ბრძოლის დროს დაიღუპა ბარძიმი (4;468). რაც შეეხება გიორგი არაგვის ერისთავს, ვახუშტი არაერთხელ აღნიშნავს, რომ ის „შეუმართებელი“ იყო და მისი ასეთი ხასიათის გამო გიორგი XI-ს რამდენჯერმე მოუწია ბრძოლაზე უარის თქმა (4;469-472). გიორგი XI-სა და ერეკლე I-ს შორის ბრძოლა არაგვის საერისთავოს ტერიტორიაზეც მიმდინარეობდა. „შემდგომად ინება მეფემან გიორგი ბრძოლა და ესეცა არა ინება გიორგი ერისთავმან, ვინაითგან იყო შეუმართებელი და გემოთმოყუარე და განზრახვითა მისითა უკუმოიქცა მეფე გიორგი სპითა. ხოლო ერეკლე მეფემან დაიპყრა თიანეთი, არაგვის აღმოსავლეთი სრულიად. მაშინ გიორგი მეფე რა თვით ვერღარა ეუფლა ბრძოლასა, წარავლინა ძე იასონ ერისთავისა თეიმურაზ სპითა. ამათ მოსრნეს ნაზარ-ალიხანისანი, აოტნეს და წარუხუნეს არაგვის კიდენი და დაიპყრეს თვით“ (4;469). ჩვენი აზრით, ამ შემთხვევაში არ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ არაგვის ერისთავი გახდა თეიმურაზ იასონის ძე. ერისთავი კვლავ გიორგია. უბრალოდ მისმა ბიძაშვილმა საერისთავოს ტერიტორიიდან განდევნა ერეკლე I-ის მომხრეთა სამხედრო ძალა.

1695 წელს გიორგი XI-მ შეწყვიტა ბრძოლა ერეკლე I-ის წინააღმდეგ და ირანში გაემგზავრა შაჰთან (26;351). მას თან გაჰყვა არაგვის ერისთავი გიორგი, რომელმაც ირანში მაჰმადიანობა მიიღო. სეხნია ჩხეიძე წერს, რომ „გაათათრეს არაგვის ერისთავი გიორგი“ (5;10). ვახუშტი ბატონიშვილი აღნიშნავს, „ხოლო შემდგომად გიორგი მეფისა წარსვლისა ... ერეკლემ დაიპყრა სრულიად ქართლი. განაყენა კუალად კათალიკოზობიდამ ნიკოლაოზ და დასუა იოანევე კუალად ... კუალად დასუა არაგვის ერისთავად ბაინდურ“ (4;475). ვახუშტის მიერ ნათქვამი — „კუალად დასუა არაგვის ერისთავად ბაინდურ“, გვაფიქრებინებს, რომ ბაინდური, შესაძლოა, მანამდეც იყო უკვე არაგვის ერისთავი. შესაძლოა, გიორგი XI-ის წინააღმდეგ ბრძ-

ოლის რაღაც ეტაპზე, ერეკლემ შეძლო გიორგი ერისთავის ნაცვლად, მცირე ხნით არაგვის ერისთავად ბაინდურის დასმა.

ბაინდურს ერისთავობა უნდა შეენარჩუნებინა 1703 წლამდე, ვიდრე შაჰმა ერეკლეს ქართლის მეფობა არ ჩამოართვა და კახეთის მეფედ არ დანიშნა. ქართლის მეფედ კვლავ გიორგი XI დაინიშნა, რომელიც ირანშივე იქნა დატოვებული. ქართლის მმართველად (ჯანიშინად) კი დაინიშნა გიორგი XI-ის ძმიშვილი ვახტანგი. ვახუშტი ბატონიშვილი წერს, „ხოლო მოვიდა ვახტანგ თბილისს და დაჯდა განმგედ ქართლისად და ერეკლე მეფე წარვიდა ისპაანს მაისსა შინა ... შემდგომად კუალად მოხსენებითა მეფისათა გამოუტევენა ყეენმან გიორგი ერისთავი, პაპუა მუხრანბატონი და სრულიად ქართველნი ნიჭითა“ (4;479-480).

პ. იოსელიანის აზრით, ბაინდური ერისთავობდა 1687-1696 წლებში, ხოლო გიორგი 1697-1723 წლებში. ამასთანავე მას მიაჩნდა, რომ გიორგი იყო იასონ ერისთავის ძე (30;40).

თ. ჟორდანიას მიხედვით, ბაინდური ერისთავად დაჯდა 1697 წელს. როდის გახდა ერისთავი გიორგი, მკვლევარს აღნიშნულა არ ააქვს. უბრალოდ მიუთითებს, რომ გიორგი გარდაიცვალა 1723 წელს (16;533).

დ. გვრიტიშვილის თვალსაზრისით, 1688 წელს იასონის მოკვლის შემდეგ ერისთავი გახდა გიორგი ოთარის ძე. ეს უკანასკნელი ერეკლე I-მა შაჰთან გაზავნა და არაგვის ერისთავობა კი 1696 წელს ბაინდურს უბოძა. ხოლო „ვახტანგის დროს არაგვის ერისთავად კვლავ გიორგი ჩანს“ (8;349-351).

ჩვენი აზრით, გიორგი ოთარის ძე (და არა იასონის ძე, როგორც პ. იოსელიანი თვლიდა) 1695 წელს მიდის ირანში (დ. გვრიტიშვილი როდესაც თვლის, რომ გიორგი ერეკლემ გაგზავნა ირანში, ეყრდნობა ვახუშტის ცნობას — „ნაზარ-ალიხან და ქალბალიხან მოვიდნენ გორს, წარავლინეს და მოარბივეს რომელნიმე ზენა დაბნები. გარნა მთავარნი ვერლარა გამაგრდნენ სიმაგრეთა შინა თვისთა ყმათა თვისთა გამო და გიორგი ერისთავი და გივი ამილახორი წარვიდნენ დუაღეთს და მუ-

ნიდამ იმერეთს, და დავით ერისთავი მოიყვანეს ყმათავე თვის-
თა მალრან-დუალეთიდან წინაშე ერეკლესა. ეგრეთვე პაპუა
მუხრან-ბატონი და თამაზ სპასპეტი ძით მამუკათი ულონო
ქმნილნი მივიდნენ ქალბაღიხანისა თანა. ესე ყოველნი განზრახ-
ვითა ერეკლე მეფისათა წარავლინნა ქალბაღიხან წინაშე
ყენისა“ (4;474). ჩვენი აზრით ფორმულირებაში — „ესე ყოველ-
ნი“, არ უნდა ვიგულისხმოთ გიორგი ერისთავი და გივი ამი-
ლახვარი, რომლებიც იმერეთში გადავიდნენ. სწორია სეხნია
ჩხეიძე, რომლის თანახმადაც გიორგი ერისთავი გიორგი XI-ს
ნაცვა ირანში). მის ნაცვლად ერეკლე I არაგვის ერისთავობას
უბოძებს ბაინდურს. 1703 წელს გიორგი ბრუნდება და კვლავ
იბრუნებს არაგვის ერისთავობას.

1723 წელს ირანის შაჰმა ქართლის მეფობა ჩამოართვა ვახ-
ტანგს და კახეთის მეფეს კონსტანტინე II-ს გადასცა. კონსტან-
ტინე თბილისის ასაღებად გამოემართა. ვახტანგ VI „მოვიდა
მცხეთას და ბაქარ წარვიდა დუშეთს, რათა მოესწრას სპითა
ტფილისს. არამედ ერისთავმან გიორგიმ გამოუტევა უცხენოდ
... ხოლო ბაქარ მოვიდა მამისა თანა და წარმოვიდნენ გორს და
დაიპყრა ტფილისი მაჰმად-ყულიხან. მიუწოდა ქართველთა და
არავინ ინება მისლვა ... არამედ გიორგი ერისთავი მივიდა
შურიტა მეფისათა ... ხოლო ოსმალნი ჩამოვიდნენ იენისში ...
მოგზავნა სარასკარმან იენგიჩარნი და შეაყენა ციხესა. მეორე-
სა დღესა შეიპყრა მაჰმად-ყულიხან თხოვნითა ბაქარისათა და
პატიმარ-ჰყო ... შემდგომად პატიმარ-ყოფილი მაჰმად-ყულიხ-
ან ევედრა ბაქარს, რათა განუტეოს და აღუთქუა ფიცით, ვი-
თარცა მონა იყოს მისდა. მან გამოაპარა და მოვიდა კახეთს.
მერმე შეიპყრა ბრძანებითა მამისათა და სარასკრისათა ერის-
თავი გიორგი ძით და სალთხუცით თეიმურაზით. შემდგომად
მოჰკუეთა თავი გიორგი ერისთავსა და წარმოვიდნენ ოსმალნი
შემუსრვად და მოტყუევნად დუშეთისა ... იხილა ოთარმან ძე-
მან გიორგი ერისთავისამან, მისცა ქრთამი ქეას და აღუთქუა
მორჩილება და მივიდა წინაშე ქეასსა. ხოლო ქეამ პაემნითა ამით
განუტევა ოთარი ... ხოლო ოთარი მოვიდა წინაშე მეფისა და

ფუცა ერთგულებასა ზედა მეფისასა. ამისთვის მისცა მეფემან ერისთაობა და მამულნი მისნი ყოველნი და განუტევა (4;504-505).

იგივეს წერს სეხნია ჩხეიძეც, „მეფე ვახტანგ ნაბრძანდა გორს, ძე მისი ბაქარი წავიდა დუშეთს, არაგვის ერისთავი იყო გიორგი, სიმამრი ბაქარისა და მივიდა, სთხოვა ლაშქარი და მოხმარება თავისა, არად ისმინა და არც გაჰყვა ... დაიჭირა მეფემ ბაქარ არაგვის ერისთავი გიორგი სიმამრი თვისი და მოაგონა მიდგომა კარსა მისადა და მოუხმარებლობა და გააგდებინა თავი“ (5;36-37).

1723 წელს არაგვის ერისთავი გახდა გიორგის ძე ოთარი. პ. იოსელიანის აზრით ის ერისთავობდა 1723-1724 წლებში (30;40). თ. ჟორდანიას თვალსაზრისით ოთარმა ერისთავობა 1725 წელს დაკარგა (16;533). ასევე თვლის დ. გვრიტიშვილიც (8;352).

ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, „ოსმალთა წარმოიძღუანეს იესე ... ხოლო ქართველნი მიეგებნენ გუფთას ... იესე მოაქცია ოსმალნი ... და დაიპყრეს ყოველი ქართლი ... ვინაითგან არლარავინ ჰყავთ წინააღმდგომნი ოსმალთა, აღწერეს ქართლი სრულიად და დასდევს ხარკი ... წაართვეს ოთარს ერისთობა და მისცეს თეიმურაზს, ძესა იასონისასა. ხოლო ლტოლვილი ოთარი მოვიდა აშტრახანს მეფისა თანა. ხოლო იხილა რა ესევეითარება კათალიკოზმან დომენტიმ, წარვიდა ლორეს, რამეთუ ჯერეთ ოსმალთა არა დაეპყრათ და ბესარიონ დაიპყრა იესეს გამო კათალიკოზობა“ (4;508). გუფთასთან ბრძოლა მოხდა 1724 წლის სექტემბერში (21;205). ბესარიონ ბარათაშვილი კათოლიკოსი გახდა ასევე 1724 წელს (12;119). რადგან ოთარ ერისთავმა ამ ორ მოვლენას შორის პერიოდში დატოვა საქართველო და წავიდა რუსეთში, მისი ერისთავობა უნდა განვსაზღვროთ 1723-1724 წლებით.

ოთარის შემდეგ ერისთავია თეიმურაზ იასონის ძე. პ. იოსელიანის აზრით, ის ერისთავობდა 1724-1735 წლებში (29;40). თ. ჟორდანიას თვალსაზრისით, თეიმურაზი 1723-1728 წლებში იყო ერისთავი (16;533). დ. გვრიტიშვილი არ აკონკრეტებს თეიმურაზის ერისთავობის წლებს (8;353).

ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, 1727 წელს მოკვდა იესე და „ისაყ ფაშამ განჰყო ქართლი ... კუალად განდგა კსნის ერისთავი შანშე და თეიმურაზ არაგვის ერისთავიცა განაძეს ოსმალთა და დასუეს რევაზ. და ეს რევაზცა არა ერჩდათ ოსმალთა, ამისთვის უბრძანა ისაყ ფაშამ მაჰმად-ყულიხანს და წარმოავლინა ახალციხის სპანი. მოვიდნენ ესენი, განაძეს რევაზ და დასუეს პაპუა ზურაბის ძე“ (4;510). ამ ცნობიდან აშკარაა, რომ ოსმალებმა თეიმურაზი გადააყენეს 1727 წელს. ამდენად თეიმურაზის ერისთავობა უნდა განესაზღვროთ 1724-1727 წლებით.

თეიმურაზის მომდევნო ერისთავი იყო რევაზი პ. იოსელიანი რევაზის მოღვაწეობის პერიოდს არ განსაზღვრავს (30;40). თ. ჟორდანიას წერს, რომ რევაზი ერისთავად დაჯდა 1728 წელს, მაგრამ არ აღნიშნავს თუ რომელ წლამდე იყო ის ერისთავი (16;533). დ. გვრიტიშვილიც არ აღნიშნავს რევაზის გაძევების ზუსტ თარიღს, მხოლოდ შენიშნავს, რომ „1731 წელს არაგვის ერისთავად უკვე ბარძიმი ზის“ (8;353). ჩვენთვის უცნობია თუ რა წყაროს ეყრდნობოდა დ. გვრიტიშვილი.

ვახუშტი ბატონიშვილი წერს, რომ 1729 წელს ოსმალებმა მოკლეს კონსტანტინე II. „მერმე მოეტყვენ ოსმალნი კახთა, მოსწყიდნეს და ტყუე-ყვნეს მრავალნი, შეიპყრეს ალავერდელიცა და რევაზ ერისთავი, რომელიცა ლტოლვილი მაჰმად-ყულიხანისა თანა იყო და წერჰკუთენეს თავნი წინაშე უსუფ-ფაშისა“ (4;624). ოსმალებმა კონსტანტინე ლალატი მოკლეს 1732 წელს (5;225). ამდენად, რევაზის ერისთავობა ვერ გადასცდება 1732 წელს. ვახუშტის ცნობების გათვალისწინებით, მივიღებთ მოვლენათა განვითარების შემდეგ სურათს — თავდაპირველად ოსმალებმა რევაზი გააძევეს არაგვის საერისთავოდან და ერისთავად დასვეს პაპუა ზურაბის ძე. ამის მერე რევაზი მიდის და თავს აფარებს კახეთის მეფე კონსტანტინესთან. სწორედ აქ იჭერენ რევაზს ოსმალები და სიკვდილით სჯიან. გამოდის, რომ რევაზმა მანამდე დაკარაგა ერისთავობა სანამ მას მოკლავდნენ. რამდენი ხნით ადრე მოხ-

და ეს (ერთი თვის, ერთი წლის თუ მეტის) ძნელი სათქმელია. ჩვენი აზრით, დიდ დროს არ უნდა გაეწეო, რევაზის მიერ ერისთავობის დაკარგვასა და მის სიკვდილით დასჯას შორის. ამიტომ, რევაზის ერისთავობის პერიოდს პირობითად განვსაზღვრავთ 1727-1732 წლებით.

რევაზის შემდეგ ერისთავი იყო პაპუა და შემდეგ ბარძიმი. ვახუშტი ბატონიშვილი ბარძიმს პირველად მოიხსენიებს 1735 წლისათვის. ირანელები „მიუხდნენ ბარძიმს არაგვსა ზედა, მუნ აოტნეს ყიზილბაშნი ... სეფიხან მოიტყუვნა გორს ქართველნი, შეიპყრა თეიმურაზ, გივი ამილახორი, ბარძიმ ერისთავი და სხუანი, ხოლო შანშე ივლტოდა და წარუვლინა ისპაანს შანადირს. ხოლო მან არა რაჲ ავნო და წარიყვანა ყანდარს. შემდგომად მისცა ხანჯალხანს ხანობა ქართლისა, წარმოატანა ქართველნი და გამოუტევა“ (4;515). სეხნია ჩხეიძეც აღნიშნავს, რომ 1735 წელს თამაზ-ხანმა „გაუსივა ჯარი არაგვის ერისთავს ბარძიმს“ (5;48). პაპუას ერისთავობა პირობითად შეიძლება განვსაზღვროთ 1732-1735 წლებით. 1735 წლიდან ერისთავი უკვე ბარძიმა.

პ. იოსელიანის აზრით, ბარძიმი ერისთავი იყო 1735-1739 წლებში (30;40). თ. ჟორდანიას ბარძიმის ერისთავობას განსაზღვრავდა 1730-1738 წლებით (16;534). დ. გვრიტიშვილი აღნიშნავს, რომ 1739 წელს შანშე ქსნის ერისთავი თავს დაესხა ანანურს აილო ის და „აქ დაილუპნენ ერისთავის შვილები და სახლელენი ბარძიმ ერისთავითურთ“ (8;354).

ვახუშტი ბატონიშვილი წერს, „შეკრიბნა შანშემ ლეკნი და მოადგა ანანურს, შემუსრა, აღიღო იგი და მოსწყვიდნა არაგვის ერისთავნი სრულიად, რამეთუ არავინ განერა“ (4;516). ამ თხრობისას, ვახუშტი თარიღს არ ასახელებს მაგრამ ქრონოლოგიურ ცხრილში მითითებული აქვს 1739 წელი (4;912). სამაგიეროდ ზუსტ თარიღს იძლევა პაპუნა ორბელიანი — „ქორონიკონს შკჳ (ე.ი. 1739 წელს) თვესა ივლისს მოიშველა ერისთავმა შანშემ ჯარი ლეკისა .. შემოადგნენ ანანურის ციხესა. ერისთავი ბარძიმ შიგ იყო თავისის ძმით და სახლის კაცით. ჩამოვიდა ერისთავი შანშე და ძმა მისი იესე ყულარალასი თავისის ჯარით.

დაუნყეს ბრძოლა. არ-ავად იყვნენ შიგნით მყოფნი ციხისანი ... უპოვეს ადგილი წყლისა და მოუჭრეს წყალი. ზაფხულის ჟამი იყო და დიალ შენუხდნენ უწყლოდ. მისცეს ფიცი ბარძიმ ერისთავს და გამოიყვანეს. უთრუთ ერისთავის შვილი თავისის ცოლ-შვილით არ მიენდო და შაუპოვარის კოშკში ავიდა. უღალატეს ერისთავს ბარძიმს და მოკლეს. ეგრეთვე ამასთან აბელ და გივი დახოცეს ... შეესევნენ ციხესა. აიკლეს, ააოხრეს მონასტერი, დაამტვრიეს ხატნი პატიოსანნი, გამოასხეს ტყვე უთვალავი. უთრუთ, რომელი იყო კოშკში, გამოწვეს ცეცხლითა, უყვეს ყათლანი ქალით და კაცამდის" (13;43). ამრიგად, ფაქტია, რომ ბარძიმი დაიღუპა 1739 წლის ივლისში.

ბარძიმის მერე ერისთავი გახდა ბეჟანი. პ. იოსელიანი ბეჟანის ერისთავობას განსაზღვრავს 1742-1743 წლებით (30;40). თ. ჟორდანიას აზრით, ბეჟანი ერისთავი იყო 1740-1743 წლებში (16;534). დ. გვრიტიშვილი წერს, „1741 წელს ნადირ შაჰისაგან ბეჟანმა წყალობა მიიღო, იგი არაგვის ერისთავი გახდა. ბეჟანი დიდხანს ვერ შერჩა ერისთავობას, იგი აუტანელი გახდა თავის ყმათათვის, ყმათა აჯანყებამ იმსხვერპლა ისიც და მისი ბიძაშვილი ოტიაც 1743 წელს" (8;354).

ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად, 1741 წელს ნადრ-შაჰმა „მისცა გივი ამილახორს კსანი და ვექილობა ქართლისა, ბეჟანს ერისთობა“ (4;518). ბარძიმი 1739 წელს მოკლეს. თუ ნადირ შაჰმა ბარძიმი 1741 წელს დანიშნა ერისთავად, მაშინ გამოდის, რომ ორი წელი არაგვის საერისთავოში ერისთავი არ იყო. შესაძლოა, 1739-1741 წლებში ერისთავი იყო ჩვენთვის წყაროებით უცნობი პირი, თუმცა ჩვენი აზრით, ასეთი რამ ნაკლებადაა მოსალოდნელი. ჩვენი აზრით, ბეჟანი ერისთავი გახდა 1739 წელს. ორი წლის მერე კი ნადირ-შაჰმა მხოლოდ იურიდიულად გააფორმა ფაქტობრივად არსებული ვითარება.

ბეჟანი აჯანყებულმა ყმებმა მოკლეს. „ხოლო შემდგომად შეჩენითა კახთა მოკლეს ბეჟან ერისთავი ყმათავე მისთა და მიერთუნენ თეიმურაზს ... ესე ყოველნი ამცნო თეიმურაზ შაჰ-ნადირს და შაჰნადირ მოსცა არაგვის საერისთო თეიმურაზს" (4;520). ქრონოლოგიურ ცხრილში ვახუშტი მიუთითებს, რომ ეს

მოხდა 1743 წელს (4;913). პაპუნა ორბელიანის მიხედვით, „მას ჟამსა შინა უღალატეს არაგვის ერისთავს ბეჟანს და მის ბიძაშვილ ოტიას არაგვის კაცთ და ორივე მოკლეს ... ამ ერისთვის სიკვდილზე გაუგზავნეს კაცი არაგვის კაცთ კახს ბატონს თეიმურაზს, მიიწვიეს: თქვენს მეტი ბატონი არ გვინდაო. ბატონი მაინც გამზადებულიყო და მაშინვე წაბრძანდა, მოეგებნენ ქვეყნის კაცნი, მიუძღვნენ ანანურს, უბოძა ხალათი და დაჰპირდა: რაც ძველი ერისთავებისაგან არა გდებიათ, მის მეტს მე თქვენ არას გთხოვო და ხელმწიფის სამსახურსაც მე გარდავსწყევტო“ (13;69). ომან ხერხეულიძე წერს, „მოჰკლეს არაგვის ერისთავი ყმათა თვისთა და გამოაძეს სახლისკაცნიცა მისნი ... ხოლო შაჰ-ნადირ უბოძა არაგვის საერისთავო მეფეს თეიმურაზს“ (24;43).

სრულიად მართებულად ასკვნიდა დ. გვრიტიშვილი, რომ „არაგვის საერისთავო სახასოდ გამოცხადდა და ვახტანგ ერეკლეს ძეს გადაეცა საუფლისწულოდ“. პაპუნა ორბელიანი შენიშნავს, „მეფეს თეიმურაზს მეფის ერეკლეს მეტი ძე არ ესვა და ორთავ მეფეთა სასურველი ვახტანგ იყო ძე მეფის ერეკლესი, შვენიერი და ხელმწიფობისა მათისა საკადრისი ძე და ყოვლისა სიკეთითა შემკობილი, ასაკითა იყო მცირე, მაგრამ ამას იტყოდა მისი მნახველი: ახლავ ხელმწიფობა შეეფერებაო. ამას უბოძეს მეფეთა რაც ქართლში ან კახეთში საბატონისშვილო მამული იყო, მთლივ მთა და ბარი საუფლისწულოდ გაურიგეს. უბრძანეს ჯიმშერს ერისთავს: სანამდის ეს ჩვენი შვილი გაიზდებოდესო, ან ქვეყნის მოვლას შეიძლებდესო, ეს ჩვენი შვილიცა და ეს ქვეყნებიც შენთვის მოგვიბარებია, რიგიანის საქმით ამ ქვეყნებს მოუარეო და ჩვენს შვილს ამსახურეო. ამისა შემდგომად აღაშენა ციხე დუშეთისა ჯიმშერ ერისთავმან და ცდილობდა შემატებასა ამა ქვეყნებისასა. მეფენიც ჯეროვნად უსმენდნენ“ (13;206). ჩვენ მთლიანად ვეთანხმებით დ. გვრიტიშვილის მოსაზრებას, რომ „ჯიმშერ ჩოლოყაშვილი, მართალია თავის თავს არაგვის ერისთავს უწოდებდა, მაგრამ მას საერთო არ ჰქონდა ძველ ერისთავების ხელთან, ე.ი. იგი არაგვის საერისთავოს დამოუკიდებელი მფლობელი კი არ იყო, არამედ მეფის

ჩვეულებრივი მოხელე. იგი საბუთს ერეკლეს „ნებითა და ბრძანებით“ გასცემდა მხოლოდ. ვახტანგი ადრე გარდაიცვალა, იგი ვერ მოესწრო არაგვის ჩაბარებას. XVIII საუკუნის 60-იან წლებიდან არაგვი ლევანს ჰქონდა საუფლისწულოდ, ხოლო შემდეგ — ვახტანგ ერეკლეს ძეს“ (8;358).

არაგვის საერისთავო რომ საუფლისწულოდ იქცა და მას ფლობდნენ ერეკლე II-ის ძეები, ადასტურებს ვახტანგ ერეკლეს ძის წერილიც. 1801 წლის 9 ივლისს ვახტანგ ერეკლეს ძე წერდა გენერალ-ლეიტენანტ კნორინგს — „მოჰსცა ქუეყანა ესე, ესე იგი არაგვი, შანადირ ხსენებულთა მეფეთა, განსვენებულთა, პაპასა და მამასა ჩემსა ... ქუეყანა ესე, რომელიცა მბოძის მე განსვენებულისა მამისა ჩემისა მეფისა ირაკლისაგან და უწინარეს ჩემსა აქუნდათ განსვენებულთა ძმათა ჩემთა მიცემულ მამისაგან თვისისა: ძმასა ჩემსა, პირმშოსა ძესა მამისა თვისისა, მეფისა ძეს ვახტანგს, თანამოსახელესა ჩემსა და შემდგომად მისსა, ძმასა ჩემსა მეფის ძეს ლეონს“ (28;266).

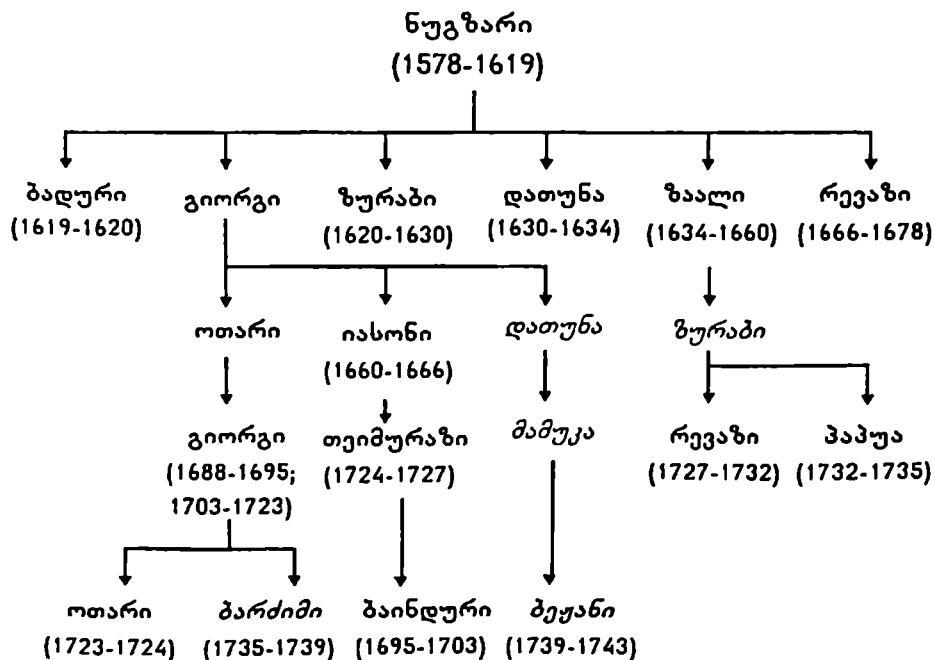
ჩვენ გვინდა შევეხოთ ჯიმშერ ერისთავის საკითხს. ჯიმშერ ჩოლოყაშვილი არაგვის ერისთავად იწოდება, როგორც პაპუნა ორბელიანთან (13; 196,199, 218) და ომან ხერხეულიძესთან (24;54), ასევე ისტორიულ საბუთებშიც — „ჩვენ არაგვის ერისთავი ჯიმშერ“ (19;387, 422, 449).

1756 წელს „ნაბრძანდა კათალიკოზი ანტონი ბატონიშვილი გორიდამ რუსეთს, თვესა აპრილსა. მივიდა ანანურს, თან გაყვა ხევის სამძღვრამდის ერისთავი ჯიმშერ, ჩაბრძანდა ანტონი ბატონიშვილი თავისის კრებით ყიზლარს ... ჯიმშერ ერისთავი რომ გამობრუნდა, მივიდა მთიულეთს, სახლსა ნაზლაიძისასა, უღალატეს ღამით კაცთა საერისთოელთა და მოკლეს თოფით და ჩამოიტანეს გვამი მისი და დაფლეს ანანურს, მონასტერსა შინა. დაჭმუნდნენ მეფენი ამა ამბავზე ფრიად, უმეტეს მეფე ერეკლე, თან-შეზრდილ იყო ჯიმშერ და კაი ყმა, მაგრა რა გაეწყობოდა, საერისთოს კაცნი ჩვეულ იყვნენ ერისთავების სიკვდილს და არცა მას რიდეს“ (13;240). ნიშანდობლივია პაპუნა ორბელიანის სიტყვები — „რა გაეწყობოდა, საერისთოს კაცნი

ჩვეულ იყვნენ ერისთავების სიკვდილს და არცა მას რიდეს“. მართლაც, თითქმის ყველა არაგვის ერისთავი მოკლული იყო.

პ. ზაქარაია აღნიშნავს, რომ XVIII საუკუნის 70-იან წლებში საერისთავოს გამგებლი ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილი იყო, ხოლო შემდეგ — ლევან ერეკლეს ძე (10;83). 1769 წლისათვის, არაგვის მოურავად მართლაც მოიხსენიება ვინმე ქაიხოსრო.

1756 წელს გარდაიცვალა მეფე ერეკლე II-ის პირმშო ძე ვახტანგი. მას მემკვიდრე არ დარჩენია (3;51). არაგვის საერისთავო გადაეცა ერეკლეს ძეს ლევანს. ამ უკანასკნელის გარდაცვალების შემდეგ, 1781 წელს, კი არაგვის საერისთავო ერგო მის ძმას ვახტანგას. ვახტანგი საერისთავოს განაგებდა 1803 წლამდე. არაგვის ერისთავთა გენეალოგია შეიძლება შემდეგი სახით წარმოვიდგინოთ:

გამოყენებული წყაროებისა და ლიტერატურის სია

1. აკოფაშვილი გ. — ზურაბ არაგვის ერისთავი. ქართული საბჭო-თა ენციკლოპედია ტ .4 1979 წ. თბ.
2. აკოფაშვილი გ. -- ზაალ არაგვის ერისთავი. ქართული საბჭო-თა ენციკლოპედია ტ. 4 1979 წ. თბ.
3. ბაგრატიონი ბაგრატ — „ახალი მოთხრობა“. ტექსტი გამოსცა და კომენტარები დაურთო თ. ლომოურმა 1941 წ. თბ.
4. ბაგრატიონი ვახუშტი — აღწერა სამეფოსა აქართველოსა. „ქართლის ცხოვრება“ ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელ-ნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ ტ IV 1973 წ. თბ.
5. ბახტაძე მ. — კახეთის მეფეები. საქართველოს მეფეები 2000 წ. თბ.
6. ბახტაძე მ. — ერისთავობის ინსტიტუტი საქართველოში 2003 წ. თბ.
7. ბუაჩიძე კ. — იმერეთის მეფეები. საქართველოს მეფეები 2000 წ. თბ.
8. გვრიტიშვილი დ. -- ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან 1955 წ. თბ.
9. გორგიჯანიძე ფარსადან — საქართველოს ცხოვრება. საისტ-ორიო მოამბე ტ. II 1925 წ.
10. ზაქარაია პ. — საქართველოს ძველი ციხეები და ქალაქები. 1973 წ. თბ.
11. კაციტაძე დ. — ირანის ისტორია III-XVIII სს. 2000 წ. თბ.
12. კაჭარავა ე. — საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები ერთიანი სამეფოს დაშლის შემდეგ. საქართველოს კათოლიკოს-პა-ტრიარქები 2000 წ. თბ.
13. ორბელიანი პაპუნა — ამბავნი ქართლისანი. ტექსტი დაად-გინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეიშ-ვილმა 1981 წ. თბ.
14. პირთა ანოტირებული ლექსიკონი ტ. II 1999 წ. თბ.
15. ჟორჟოლიანი გ. საქართველო XVII საუკუნის 30-50-იან წლებ-ში 1987 წ. თბ.
16. ჟორდანიას თ. — ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი. ნიგნი II 1897 წ.თბ.

17. საითიძე გ. — ზურაბ არაგვის ერისთავი. ივანე ჯავახიშვილის ენციკლოპედიური ლექსიკონი 2002 წ. თბ.

18. საითიძე გ. — ზაალ არაგვის ერისთავი. ივანე ჯავახიშვილის ენციკლოპედიური ლექსიკონი 2002 წ. თბ.

19. ქართული სამართლის ძეგლები. ი. დოლიძის რედაქციით ტ. 4 1972 წ. თბ.

20. ქართლის ცხოვრების გაგრძელება — „ქართლის ცხოვრება“ ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ ტ II 1959 წ. თბ.

21. ქორიძე თ. — ქართლის მეფეები. საქართველოს მეფეები 2000 წ. თბ.

22. ჩხიძე სეხნია — საქართველოს ცხოვრება. გამოსცა ზ. ჭიჭინაიშვილმა 1913 წ.

23. ცხოვრება საქართველოვსა (პარიზის ქრონიკა) ტექსტი გამოაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ 1980 წ. თბ.

24. ბერხეულიძე ომან — მეფობა ირაკლი მეორისა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებელი დაურთო ლ. მიქიაშვილმა 1989 წ. თბ.

25. ჯამბურია გ. არაგვის საერისთავო. ენციკლოპედია საქართველო ტ. I 1997 წ. თბ.

26. ჯამბურია გ. ქართველი ხალხის ბრძოლა არსებობის შენარჩუნებისათვის XVII ს. პირველ მესამედში. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები ტ. 4 1973 წ.

27. ჯამბურია გ. -- საქართველოს პოლიტიკური ვითარება XVII ს. 30-90-იან წლებში. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები ტ. 4 1973 წ.

28. Акты собранные Кавказскою Археографическою комиссиею т.I 1866 г. Тф.

29. Акты собранные Кавказскою Археографическою комиссиею т.7 1866 г. Тф.

30. Иоселиани П. - Описание города Душети Тифлиской губернии 1860 г. Тф

